

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH FAKULTETI

“LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH” KAFEDRASI

YULDASHEVA GULMIRA ASILBEKOVNA

**“KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATINI LIZING
ASOSIDA MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH”**

5341200 -“ Investitsiyalarni moliyalashtirish” ta'lim yo'nalishi bo'yicha
bakalavr darajasini olish uchun yozilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

“HIMOYAGA RUXSAT ETILDI”

“Loyihalarni moliyalashtirish”

kafedra mudiri _____ i.f.n., dots. E. Nosirov

“ _____ ” _____ 2013 y.

Ilmiy rahbar: _____ k.o'q. N.Xonova

“ _____ ” _____ 2013 y.

TOSHKENT - 2013

Mundarija:	betlar:
Kirish	2-5
I BOB. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning nazariy va huquqiy asoslari	6
1.1. O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli va ahamiyati.....	6-25
1.2. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning iqtisodiy mazmun-mohiyati.....	12-19
1.3. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning huquqiy asoslari.....	19-24
II BOB. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirish amaliyoti tahlili	25
2.1. Kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyalashtirish amaliyoti tahlili.....	25-34
2.2. Kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyalashtirishda lizing xizmatlaridan foydalanish tartibi.....	35-43
2.3. Lizing asosida moliyalashtirilgan «Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining moliyaviy-iqtisodiy tahlili.	44-50
III BOB. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llari	51-55
Xulosa	56-60
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	61-64
Ilovalar	65

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy o'zgarishlar natijasi sifatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini yanada rivojlantirish masalalari hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tadbirlar lizing munosabatlarini iqtisodiyotga joriy etish zaruriyatini kun tartibiga qo'ydi. Moliyaviy inqirozga uchragan yoki aylanma mablag'i bo'lmagan korxonalar lizing orqali asosiy ishlab chiqarish vositalarini tezda yangilash, zamonaviy texnologiyalarni korxonalarga joriy etish va shu asosida ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifati hamda hajmini keskin oshiradi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov: "Biz yangi ish boshlayotgan tadbirkorlarning o'z faoliyati uchun zarur uskuna va jihozlar sotib olishga imkon beradigan lizing tizimini rivojlantirishga ham alohida e'tibor bermoqdamiz"¹, - deb bir necha marta ta'kidlab o'tgan. Lizing korxonalarni modernizatsiya qilish va ularning negizida raqobatbardosh ishlab chiqarishni tashkil etish uchun mablag' sarflashning samarali mexanizmidir. Taqdim etilgan soliq imtiyozlari, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning unga bo'lgan qiziqishining ortishi O'zbekistonda lizingni jadal rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. O'z navbatida, Prezidentimiz aytganlaridek, "...kichik biznes ichki bozorni zarur tovar va xizmatlar bilan to'ldirishning asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Kichik biznes nafaqat iqtisodiyotdagi ma'lum bir bo'shliqlarni to'ldiradi, balki uni diversifikatsiya qilish va barqaror sur'atlar bilan rivojlantirishni ta'minlashda o'ta muhim rol o'ynaydi"².

¹ Karimov I.A. Islohotlar strategiyasi – mamlakatimiz iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishdir, Milliy ta'lim, 21.02.2003 - №3.

² www.press-service.uz/, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning "O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli va ahamiyati" mavzusidagi xalqaro konferensiyaning ochilish marosimidagi nutqi, 14.09.2012 y.

Lizing operatsiyalari kapital bozorida mablag'larni jamlash, ishlab chiqarishni texnik jihatdan qayta qurollantirish imkoniyatlarini oshirish, ayniqsa kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, dastlabki kapital yetarli bo'lmagan sharoitda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga lizing yordamida o'z faoliyatlarini boshlash va kengaytirish imkoniyati beriladi.

Malakaviy ishning tadqiqot obyekti. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan lizing munosabatlari tizimi hisoblanadi.

Malakaviy ishning predmetini O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirish bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy-iqtisodiy munosabatlar mehanizmi tashkil etadi.

Malakaviy ishning maqsadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirish mehanizmini takomillashtirish borasida taklif - tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Malakaviy ishning vazifalari:

- kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning nazariy va huquqiy asoslarini o'rganish;
- kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyalashtirish amaliyotini tahlil qilish;
- kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyalashtirishda lizing xizmatlaridan foydalanishning afzallik va kamchiliklarini o'rganish;
- kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyalashtirishda lizing xizmatlaridan foydalanish tartibini o'rganish va tahlil qilish;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llarini izlash.

Mavzuning nazariy - amaliy ahamiyati. Mamlakatimizda lizing xizmatlarining zamonaviy bozor talablari asosida takomillashib, tobora kengayishi, o'z navbatida, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, xususiy tadbirkorlik va raqobatni rivojlantirishda samarali mehanizm hisoblanadi. 2012-yil yakunlariga ko'ra, yurtimiz lizing xizmatlari bozorida 5,5 mingdan

ziyod bitim imzolanib, ularga 430 milliard so'mdan ko'proq mablag' yo'naltirildi. Ushbu bitimlarning asosiy qismi lizing kompaniyalari va 1,5 mingga yaqini banklarga tegishlidir.

O'zbekistonda lizing munosabatlari nafaqat o'zining an'anaviy vazifalarini (moliyaviy, ishlab sotish), balki, sifat jihatidan yangi vazifalarni (jonlantirish, takror ishlab chiqarish, innovatsion, sug'urta) ham bajaradi.

Malakaviy ishning ma'lumot bazasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning asarlarida ilgari surilgan fikrlar, respublikamiz va xorijiy iqtisodchi-olimlarning tanlangan mavzuga oid ilmiy izlanishlari, O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari va Qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarorlari ma'lumot bazasi sifatida qo'llaniladi.

Malakaviy ishning tarkibiy tuzilishi. Malakaviy ish kirish, 3 bob, 8 bo'lim, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati hamda ilovalardan iborat. Malakaviy ish matni 65 sahifadan iborat bo'lib, unda 12 ta jadval, 10 ta rasm va 1ta ilova keltirilgan.

I bob. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning nazariy va huquqiy asoslari

1.1. O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli va ahamiyati

Mamlakatimizda olib borilayotgan oqilona siyosat va keng qamrovli islohotlar natijasi o'laroq, kichik biznesning iqtisodiy rivojlanishda tutgan o'rni tobora mustahkamlanib bormoqda. Rivojlangan davlatlar iqtisodiy tajribasida ham mamlakat iqtisodiyotidagi kichik biznes rivoji iqtisodiy taraqqiyotning qanchalik oqilona olib borilayotganligini ko'rsatadi. Mamlakat miqyosida kichik biznes subyektlariga ko'rsatilayotgan xizmat turlari va ularga berilayotgan moliyaviy ko'mak dasturlarining olib borilish jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunga kelib respublikamiz ijtimoiy - iqtisodiy hayotida «Tadbirkorlik», «Tadbirkor», «Biznes», «Biznesmen» kabi terminlar keng qo'llanila boshlandi. Ularning mazmun va mohiyatini anglash ma'lum bir ma'noda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik haqida tasavvurni shakllantiradi.

Tadbirkor - o'zining ma'lum bir miqdordagi moliyaviy mablag'ini tavakkal qilgan holda bozorga yangi g'oya, mahsulot, ish va xizmatlar bilan kirib boruvchi ishbilarmon shaxsdir.

Biznes - pul topish yo'lidagi harakat, boylikni, mulkni oshirishga intilish bo'lsa, tadbirkorlik - bu ixtiro qilish, ishlab chiqarish omillaridan oqilona foydalanish yordamida unga o'xshash bo'lmagan yangilikni yaratish va amalga oshirish yoki eskisini yo'qotib, takomillashtirib ishlab chiqarishni qayta qurish, ya'ni novatorlikdir.

Tadbirkorlik faoliyati ushbu faoliyat subyektlari tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan, o'zi tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olishga qaratilgan tashabbuskorlik faoliyatidir.

Tadbirkorlik faoliyati subyektlari belgilangan tartibda davlat ro'yxatidan o'tgan hamda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan yuridik va jismoniy shaxslardir.

O'zbekiston Respublikasi hududida kichik tadbirkorlik subyektlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1) yakka tartibdagi tadbirkorlar;

2) mikrofirmalar - ishlab chiqarish tarmoqlarida band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan yigirma kishi, xizmat ko'rsatish sohasidagi va ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa tarmoqlarda band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan o'n kishi, ulgurji, chakana savdo hamda umumiy ovqatlanish tarmoqlarida band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan besh kishi bo'lgan korxonalar;

3) kichik korxonalar:

yengil va oziq-ovqat sanoatidagi, metallga ishlov berish va asbobsozlik, yog'ochsozlik, mebel sanoati, qurilish materiallari sanoati, shuningdek qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa sanoat - ishlab chiqarish sohalaridagi, band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan yuz kishi;

mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg'i-energetika va kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish va ularni qayta ishlash, qurilish hamda qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa sanoat - ishlab chiqarish sohalaridagi, band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan ellik kishi;

fan, ilmiy xizmat ko'rsatish, transport, aloqa, xizmat ko'rsatish sohalari (sug'urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va umumiy ovqatlanish hamda ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa sohalaridagi, band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan yigirma besh kishi bo'lgan korxonalar.

4) yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan dehqon xo'jaliklari;

5) fermer xo'jaliklari.

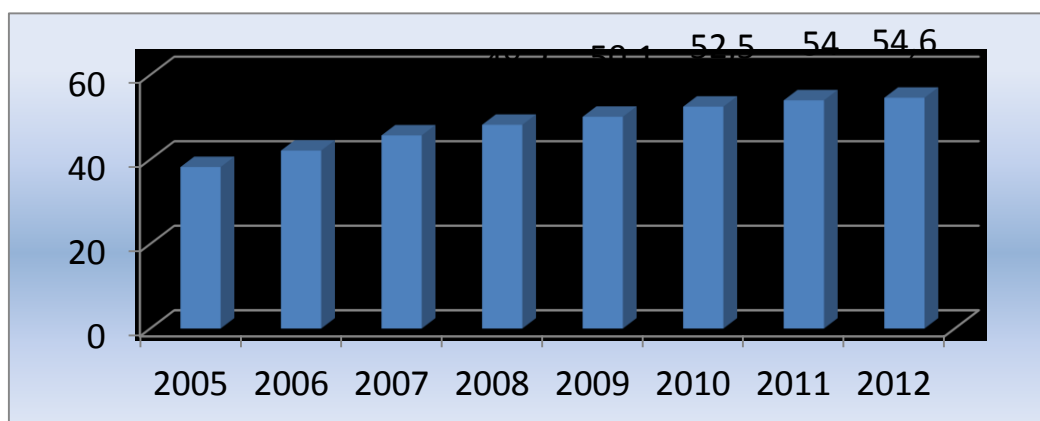
Kichik tadbirkorlik subyektlari hodimlarining o'rtacha yillik soni qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda belgilanadi. Bunda o'rindoshlik, pudrat

shartnomalari va fuqarolik-huquqiy xarakterdagi boshqa shartnomalar bo'yicha ishga qabul qilingan hodimlarning, shuningdek unitar (sho'ba) korxonalarda, vakolatxonalar va filiallarda ishlayotganlarning soni ham hisobga olinadi.

Faoliyatning bir necha turini amalga oshiruvchi (ko'p tarmoqli) yuridik va jismoniy shaxslar yillik aylanma hajmida ulushi eng ko'p bo'lgan faoliyat turi mezonlari bo'yicha kichik tadbirkorlik subyektlariga kiradi.

Amalga oshirilgan chora-tadbirlar va kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini qo'llab - quvvatlashning kuchli mehanizmi ishlab chiqilishi natijasida, keyingi yillarda mamlakatimizda tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiyotimizdagi o'rni sezilarli darajada o'sib, aholining ish bilan bandligini ta'minlash va ularning farovonligini oshirishda eng muhim omillardan biriga aylandi.

Jumladan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 2005 yil yakunida 38,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2011 yil yakuni bo'yicha bu ko'rsatkich 54,0 foizni, 2012 yil yakuni bo'yicha esa 54,6 foizni tashkil etgan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 2012 yilda 2005 yilga nisbatan 16,4 foizga, 2011 yilga nisbatan esa 0,6 foizga oshgan (1-rasm).

1-rasm. O'zbekiston Respublikasida 2005-2011 yillarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari yalpi ichki mahsulotlardagi ulushi (foizlarda)³

³ www.stat.uz ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzildi.

1-jadval

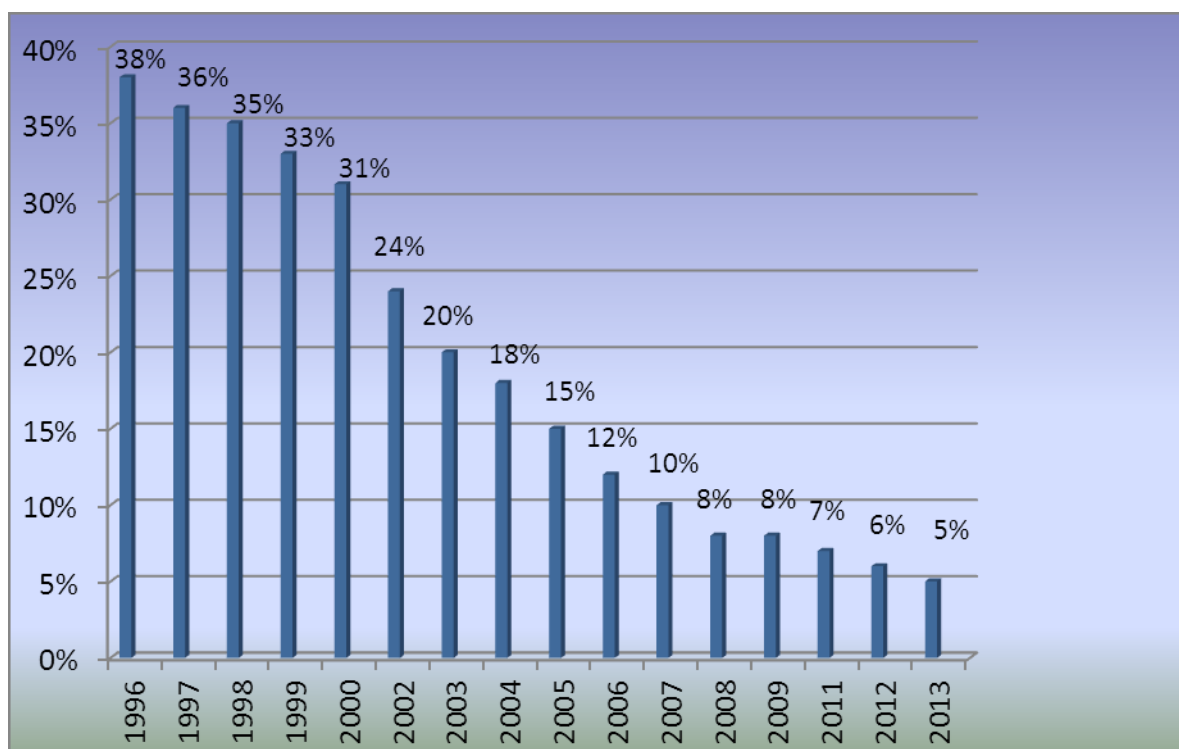
Kichik tadbirkorlik (biznes) ning iqtisodiyot va uning asosiy tarmoqlaridagi ulushi (foiz hisobida)⁴

	2000 y	2001 y	2002 y	2003 y	2004 y	2005 y	2006 y	2007 y	2008 y	2009 y	2010 y	2011y	2012 y
YaIM	31,0	33,8	34,6	35,0	35,6	38,2	42,1	45,7	48,2	50,1	52,5	54,0	54,6
Sanoat	12,9	12,5	15,4	10,8	11,0	10,0	10,9	13,2	14,6	17,9	18,8	21,0	22,2
Qishloq xo'jaligi	73,6	74,5	74,9	78,1	81,1	85,7	93,9	97,5	97,8	97,9	97,8	97,9	98,0
Investitsiya	15,4	13,4	16,3	15,0	18,8	24,0	26,5	23,7	24,6	23,7	28,5	33,0	35,2
Qurilish	38,4	40,4	42,0	39,9	49,6	50,9	52,1	55,4	58,4	42,4	53,1	69,0	70,7
Savdo	42,5	42,5	39,6	42,4	42,3	43,7	45,7	48,2	48,1	47,8	50,3	47,2	45,3
Pullik xizmatlar	37,0	39,4	40,1	45,3	47,9	52,5	50,8	50,1	48,5	46,9	47,0	46,5	44,7
Jami xizmatlar	x	x	x	x	x	x	x	44,1	44,2	44,1	45,7	46,1	46,0
Yuk tashish	6,7	8,3	12,0	14,7	19,7	24,6	27,2	34,7	38,1	39,5	41,6	43,2	45,6
Yuk aylanmasi	25,8	31,2	37,2	45,8	54,1	59,7	64,7	70,4	74,6	73,1	76,6	78,9	81,4
Yo'lovchi tashish	30,0	34,6	39,5	48,3	57,6	65,7	69,4	75,7	78,4	78,8	79,4	81,8	83,4
Yo'lovchi aylanmasi	44,0	49,5	54,7	63,4	71,9	77,8	80,4	84,8	84,5	82,9	84,7	87,0	87,8
Eksport	10,2	9,3	7,5	7,3	7,3	6,0	10,7	14,8	12,4	14,6	13,7	18,8	15,8
Import	27,4	26,9	24,9	33,7	32,7	33,7	34,0	32,0	35,7	42,5	35,8	32,5	37,6
Bandlik	49,7	51,8	53,5	56,7	60,3	64,8	69,1	72,1	73,1	73,9	74,3	75,1	75,7

⁴www.stat.uz

Shuningdek, kichik biznesning ulushi iqtisodiyotimizning yetakchi tarmoqlarida yildan - yilga oshib bormoqda. Xususan, 2011-yil yakunlariga ko'ra 2000-yilga nisbatan sanoatda 8,1 marta, investitsiyalardagi ulushi 17,6 martaga, eksport va importdagi ulushi esa mos ravishda 8,6 va 5,1 martaga oshgan. 2012-yildagi dastlabki ma'lumotlarga ko'ra 2011-yilga nisbatan sanoatda 1,2 foizga, importdagi ulushi 5,1 foizga ortgan. (1-jadval)

Mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning jadal rivojlanishida, avvalo mazkur soha uchun belgilanayotgan soliq imtiyozlari yetarli darajadagi rag'batlantiruvchi rol o'ynamoqda (2-rasm).

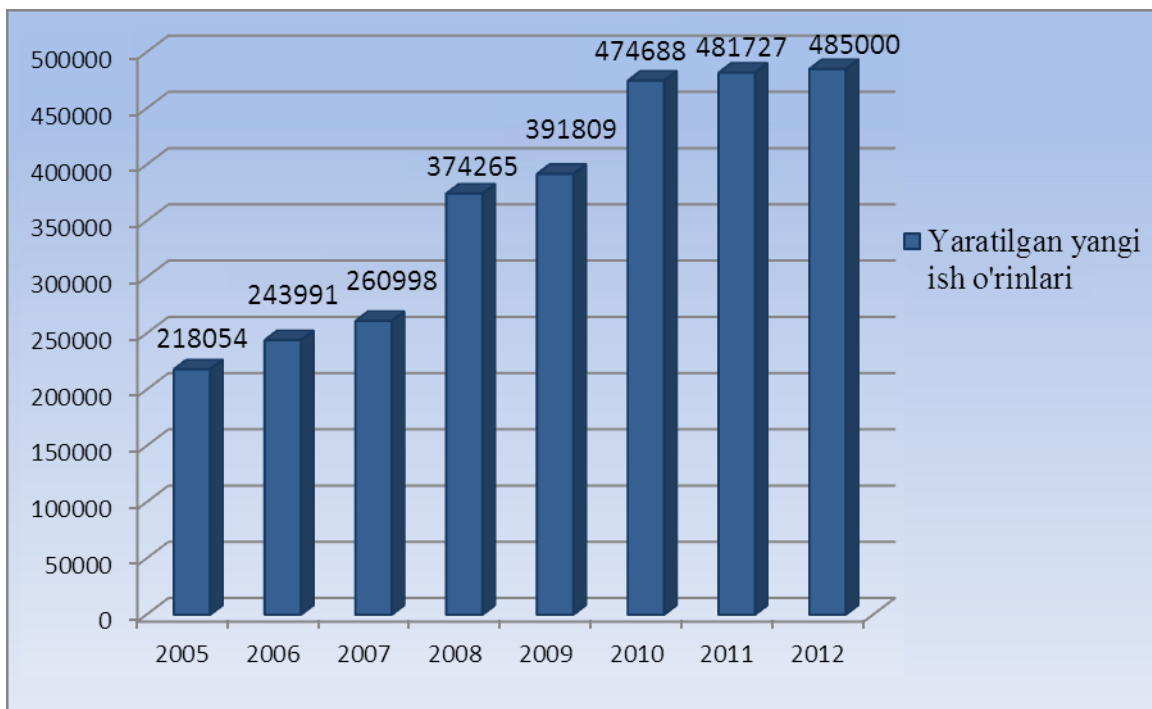
2-rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun belgilangan yagona soliq to'lovi stavkalarining yillar bo'yicha o'zgarishi⁵

2-rasm ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 1996-2013-yillar mobaynida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun belgilangan soliq stavkalari 38 foizdan 5 foizgacha, ya'ni 7,6 marta qisqargan.

⁵ www.stat.uz ma'lumotlari asosida talaba tomonidan hisoblandi.

Tashkil etilayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari negizida yaratilayotgan yangi ish o'rinlari aholining ish bilan bandligini ta'minlash bilan bir qatorda ular farovonligini oshirishda eng muhim omillardan biri bo'lib xizmat qilmoqda.

Xususan, 2011-yilda 35,0 mingta tadbirkorlik subyektlari o'z faoliyatlarini yo'lga qo'yishlari natijasida 481,7 ming dona yangi ish o'rinlari tashkil etildi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, 2011-yil mobaynida tadbirkorlik sohasida yaratilgan ish o'rinlari jami yaratilgan ish o'rinlarining 49,7 foizini tashkil etgan. 2012-yilda mazkur tarmoqni rivojlantirish evaziga 485 ming kishi ish bilan ta'minlandi. (3-rasm).

3-rasm. O'zbekiston Respublikasida 2005-2012-yillarda yangi tashkil etilgan tadbirkorlik subyektlari negizida yaratilgan yangi ish o'rinlari (dona)⁶

Mamlakatimizda joriy etilgan imtiyoz va yaratilgan imkoniyatlar tadbirkorlik subyektlari faoliyatining rivojlanishi sharoitlarini yanada yaxshilashga xizmat qilmoqda.

⁶ Y. Xo'janazarov// Bozor, Pul va Kredit/08 (183) 2012 va www.mehnat.uz ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tayyorlandi.

1.2. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning iqtisodiy mazmun-mohiyati.

Kichik biznes subyektlari o'z faoliyatini o'z mablag'lari, qarz mablag'lari, jalb qilingan mablag'lar evaziga asosan quyidagi usullar asosida moliyalashtiradilar:

- ◆ O'z-o'zini moliyalashtirish;
- ◆ Kreditlashtirish;
- ◆ Byudjetdan moliyalashtirish;
- ◆ Lizing asosida moliyalashtirish.

Lizing zamonaviy ilg'or texnologiyalar fan va texnika taraqqiyoti natijalarini zudlik bilan amaliyotga tadbiq etishda qo'l keladigan moliyaviy vositalardan biri bo'lib, qadim zamonlardan dunyoning ko'pgina mamlakatlarida rivojlanib keladi. Lizing, uning ishtirokchilari manfaatlaridan kelib chiqqan holda, ishlab chiqaruvchi, lizing beruvchi va lizing oluvchilarning faoliyatlarini makon va zamonda amalga oshirishga va jadallashtirishga imkon beradi. O'zbekistonda lizing bugungi kunda rivojlanib borayotgan sohalardan biridir. Iqtisodiyotimizda real sohalarni moliyalashtirishga bo'lgan uzoq muddatli ichki talabning yuqoriligi va moliyalashtirishning boshqa muqobil manbalariga qaraganda lizingning afzalliklari, uni yanada rivojlantirish uchun asos bo'lmoqda.

Lizing munosabatlari rivojlanishi o'z navbatida ma'lum bir mehnat qurolini sotib olmasdan turib, undan badal to'lovi to'lagan holda foydalanish g'oyasining vujudga kelishi bilan tavsiflanadi. Ilk marotaba lizing bitimi mohiyatini ochib beruvchi ta'rifni Aristotelning "Retorika" asarida uchratishimiz mumkin, ya'ni unda: "Boylik - xususiy mulk huquqiga ega bo'lishda emas, balki undan foydalanishdan iborat bo'ladi", deyilgan⁷. Ilk bor "lizing" atamasi 1877 yilda qo'llanilgan, o'sha davrda "Bell" telefon

⁷ Ануфриева Л.П. Международное частного право. – М.: Бек, 2000. – С.296.

kompaniyasi o'zining telefon apparatlarini mijozlarga sotmasdan, balki ijaraga berish to'g'risida qaror qabul qilish bilan uning dastlabki qadamlarini boshlagan edilar. Bunga ko'ra, o'rnatiladigan asbob-uskunalar mijozning uyi yoki ofisiga faqat ijara to'lovlari bo'yicha o'rnatiladigan bo'ldi.

Lizing jarayonlari bo'yicha asosiy ish faoliyatini yuritadigan dastlabki aksionerlik jamiyati 1952-yilda San-Fransiskoda tashkil etilgan "United States Leasing Corporation" Amerika kompaniyasidir. Fransiyada birinchi lizing kompaniyasi 1957-yil, Angliyada-1960 yil, Germaniyada-1962 yil, Italiyada-1963 yil, Yaponiyada-1969 yilda tashkil etilgan. Bunday kompaniyalar vatanimizda 1990-yillarning o'rtalariga kelib tashkil etila boshlandi⁸.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotda va amaliyotda lizingning turli xil ta'riflari mavjud.

Lizing - sotib olish asosida mol-mulkni vaqtinchalik foydalanishga va keyinchalik uzoq muddatli ijaraga berish bilan bog'liq mol-mulk munosabatlari majmui. Lizing sotib olinadigan texnika va asbob-uskunalarni kreditlashning bir turi bo'lib, an'anaviy bank ssudasi, kreditning muqobil shaklidir. Lizingda asbob-uskunalarni sotib olish qator masalalarni, shu jumladan, ijara, sug'urta kafolatlash va boshqalarni amalga oshirishni ko'zda tutadi.

Lizing - ijara munosabatlarining bir turi bo'lib, bunda lizing beruvchi o'z hisobidan ishlab chiqaruvchi (sotuvchi) dan lizing obyektini xarid qilish maqsadida, u bilan lizing oluvchining topshiriqnomasiga ko'ra, shartnoma tuzish majburiyatini olishi, lizing oluvchi esa, lizing obyektidan foydalanish evaziga lizing beruvchiga lizing to'lovlari to'lash majburiyatini o'z zimmasiga olishini mujassamlovchi, mol-mulkning sotib olinishini moliyalashtirish bo'yicha ijara munosabatlari shaklidir.

Lizing - mol-mulkni mijozga vaqti - vaqti bilan pul to'lab turish evaziga ma'lum bir muddatga berish.

⁸ A.Uzoqov, N.Kenjaev «Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish» T.:Iqtisod-moliya, 2007,191 b.

Lizing - yuridik va jismoniy shaxslarga shartnoma asosida, vaqtinchalik ishlatish uchun ma'lum to'lov evaziga mol-mulkni sotib olish maqsadida bo'sh yoki jalb qilingan investitsiyalarni yo'naltirish bo'yicha tadbirkorlik faoliyati turi.

Lizing - ijara muddati mobaynida ijaraga beruvchi mol-mulkka nisbatan huquqlarini saqlab holgan holda, ijaraga oluvchi uchun ishlab chiqarishda foydalanish maqsadlarida sotib olingan mol-mulk ijarasining turi.

Lizing inglizchadan so'zma-so'z tarjima qilinganda, "ijara" yoki "ijaraga olmoq" ma'nosini beradi. Lizing ijaraning kreditga yaqinlashgan o'ziga xos ko'rinishi bo'lsa ham ular o'rtasida bir qancha farqlanishlar mavjud. Taqqoslash jadval ko'rinishida quyida aks ettirilgan⁹ (2-jadval):

2-jadval

Kredit va lizing o'rtasidagi farqlanishlar

	Kredit	Lizing
Qatnashchilar	Kredit beruvchi va oluvchi.	Sotuvchi, lizing beruvchi va lizing oluvchi.
Moliyalashtirish	Pul vositalari kredit shartnomasi bo'yicha bevosita kredit oluvchining hisob raqamiga kelib tushadi.	Lizing beruvchi lizing obyektini sotib oladi va uni lizing oluvchiga beradi.
Obyektga egalik huquqi	Kreditga sotib olingan mulkka egalik qilish, foydalanish va tasarruf qilish huquqi kredit oluvchiga tegishli.	Lizing shartnomasi amal qilish davomida, lizing obyektini lizing beruvchining mulki hisoblanadi. Lizing oluvchi esa ushbu obyektidan foydalanish va egalik qilish huquqiga ega. Lizing shartnomasining muddati tugagach va barcha to'lovlar to'langandan keyin, lizing obyektini to'liq lizing oluvchining mulkiga aylanadi.
Garov ta'minoti	Garov ta'minoti qiymati bank tomonidan belgilanadi (odatda kredit qiymatining 125% hisobida).	Garov ta'minoti kattaligini har bir lizing kompaniyasi mustaqil ravishda o'rnatadi.
Moliyalashtirish hajmi	Odatda, xarid qilinayotgan obyektning to'liq qiymati qamrab olinmaydi. Kredit oluvchi qisman o'z mablag'ini ham qo'llashi talab qilinadi.	Lizing obyektini narhining lizing beruvchi tomonidan to'liq qoplanishi ko'zda tutilgan.
Foizlarning to'lanishi	Odatda, har oyda ma'lum bir belgilangan stavkada amalga oshiriladi.	Har oy yoki har chorakda amalga oshiriladi. Har bir lizing obyektini uchun alohida yondashiladi. Lizing to'lovlari lizing oluvchining daromadiga qarab bir-biridan farq qilishi mumkin.
Soliq sohasidagi afzalliklari	Uzoq muddatli kreditlarda daromadning soliq solinadigan bazasini belgilashda foizlar ayirib tashlanmaydi.	Lizing shartnomasi amal qilish muddatida lizingga olingan mulk soliqdan ozod qilinadi. Daromadning soliqqa tortiladigan bazasini belgilashda lizing oluvchi qonunchilikka muvofiq quyidagilardan ozod bo'ladi: a) lizingga olingan asosiy vositalarning amortizatsiya to'lovi summasi; b) lizing shartnomasi amal qilish muddatidan kat'iy nazar lizing bo'yicha foizlar.

⁹ O'zb. R.savdo - sanoat palatasi, O'zb. Banklar assotsiatsiyasi Baraka universal lizing komp. «Lizing... bu nima?» Tadbirkorlar uchun o'quv qo'llanma, T.:O'zbekiston, 2006,12-13 b.

O'zbekiston Respublikasining 14-aprel 1999-yil qabul qilingan "Lizing to'g'risida"gi qonunida lizing tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Lizing ijara munosabatlarining alohida turi bo'lib, unda bir taraf (lizing beruvchi) ikkinchi tarafning (lizing oluvchining) topshirig'iga binoan uchinchi tarafdan (sotuvchidan) haq evaziga egalik qilish va foydalanish uchun lizing shartnomasida belgilangan shartlarda berib qo'yish maqsadida mol - mulkni (lizing obyektini) oladi"¹⁰.

Shu bilan birga, prof. D.G'ozibekov lizing tushunchasiga aniq va to'liq qilib quyidagicha ta'rif beradi: "Lizing alohida turdagi mulkiy va huquqiy munosabatlar majmuasini vujudga keltiradigan alohida kredit va ijara munosabatlari vositasida kapitalning pul va buyum shaklida taqsimlanishi sohasidagi iqtisodiy munosabatlar yig'indisidan iborat"¹¹.

Lizing shartnomasi bo'yicha lizing beruvchining o'z mablag'i va (yoki) qarz mablag'larini investitsiyalashga qaratilgan tadbirkorlik faoliyati turi lizing faoliyatidir.

Tadbirkorlik faoliyati uchun foydalaniladigan iste'mol qilinmaydigan har qanday ashyolar, shu jumladan korxonalar, mulkiy komplekslar, binolar, inshootlar, uskunalar, transport vositalari hamda ko'char va ko'chmas mulk lizing obyektlari bo'lishi mumkin.

Yer uchastkalari va boshqa tabiat obyektlari, shuningdek erkin muomalada bo'lishi qonun hujjatlari bilan ta'qiqlangan yoki muomalada bo'lishining alohida tartibi belgilangan mol-mulk lizing obyektlari bo'lishi mumkin emas. («Lizing to'g'risida»gi qonunning 3-moddasi)

Lizing beruvchi, lizing oluvchi va sotuvchi lizing subyektlaridir. Lizing shartnomasi bo'yicha lizing oluvchiga kelgusida topshirish maqsadida lizing obyektini mulk qilib oluvchi shaxs lizing beruvchi deb e'tirof etiladi.

Egalik qilish va foydalanish uchun lizing shartnomasi bo'yicha lizing obyektini olayotgan shaxs lizing oluvchi deb e'tirof etiladi.

¹⁰ O'zbekiston Respublikasining "Lizing to'g'risida"gi Qonuni, 1999 yil 14 aprel, 2 - modda.

¹¹ D.G'.G'ozibekov "Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari". T. "Moliya", 2003y. 190-191 b.

Lizing beruvchi lizing obyektni kimdan olayotgan bo'lsa, shu shaxs sotuvchi deb e'tirof etiladi.

Lizing operatsiyasining qatnashchilari (subyektlari) soniga qarab shartnomalar quyidagi turlarga bo'linadi:

- ❖ lizing beruvchi va mol-mulk sotuvchisi lizing operatsiyasida bitta shaxs sifatida qatnashuvi ikkiyoqlama lizing shartnomalari (bevosita lizing)

- ❖ mol-mulkni lizingga beruvchi va moliyaviy vositachi sifatida qatnashuvi lizing kompaniyasi bilan ko'pyoqlama lizing shartnomalari (bilvosita lizing). Bunday shartnomaning klassik variantida uch tomon: sotuvchi, lizing beruvchi, lizing oluvchi qatnashadi.

Lizing mol-mulkning shakliga qarab quyidagi turlarga bo'linadi:

- ❖ **ko'char mulk lizingi** (ishlovchi mashinalar va sanoat tarmoqlari uchun asbob-uskunalar, hisoblovchi mashina va tashkiliy texnika, transport vositalari va h.k.)

- ❖ **ko'chmas mulk shaklidagi lizing** (ishlab chiqarish bino va inshootlari).

- ❖ Lizing operatsiyalari o'tkaziladigan bozor sektoriga qarab quyidagi turlarga bo'linadi:

- ❖ **Ichki lizing**, bunda shartnoma qatnashchilari bitta davlat rezidentlaridan iborat bo'ladi.

- ❖ **Xalqaro (tashqi) lizing**, bunda lizing beruvchi va lizing oluvchilar turli davlatlarning xo'jalik yurituvchi subyektlaridirlar. Mulk sotuvchisi o'sha davlatlarning birida yoki boshqa davlatda bo'lishi mumkin.

Lizing to'lovlarining shakliga muvofiq lizingning quyidagi turlari mavjud:

- ❖ To'lovlar pul shaklida amalga oshiriladigan pullik lizing.

- ❖ Lizing oluvchi lizing beruvchi bilan ijaraga berilgan uskunalar asosida, ishlab chiqarilgan mahsulot yoki muqobil xizmatlar ko'rsatish orqali hisoblashadigan kompensatsion to'lovli lizing.

- ❖ To'lovlarning bir qismi pul ko'rinishida, qolgan bir qismi tovar va xizmatlar ko'rinishida amalga oshiriladigan aralash lizing.

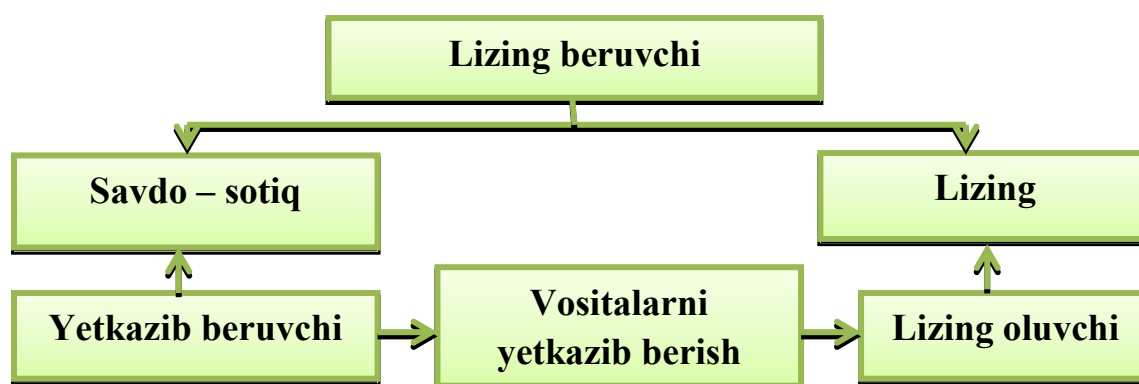
Ko'rsatiladigan xizmatlarning ko'lamini jihatidan lizing quyidagi turlarga bo'linadi:

❖ Sof lizing - ijaraga olingan mulkka ko'rsatiladigan barcha xizmatlar lizing oluvchi zimmasiga yuklatilgan munosabatlar. Shuning uchun ushbu holatda uskunalarga xizmat ko'rsatish xarajatlari lizing to'lovlari hisobiga kiritilmaydi.

❖ To'la xizmat ko'rsatiladigan lizing - lizing mulkiga texnik xizmat ko'rsatish, uni ta'mirlash, sug'urta qilish va boshqa operatsiyalarni bajarish lizing beruvchi zimmasida bo'lishini nazarda tutadi. Ushbu xizmatlardan tashqari, lizing oluvchining istagiga ko'ra, lizing beruvchi subyekt bir qator xizmat turlari, shu jumladan, kadrlar tayyorlash, marketing, hom ashyo yetkazib berish va hokozolar bilan bog'liq majburiyatlarni ham o'z zimmasiga olishi mumkin.

Jahon amaliyotida, lizingning asosiy tiplari ijara muddati bo'yicha: uzoq muddatli - lizing (uch yil yoki ko'proq muddatda amalga oshiriluvchi); o'rta muddatli - hayring (bir yildan uch yilgacha); qisqa muddatli - reyting (bir yildan kam bo'lgan muddatli).

Lizingning asosiy turlariga moliyaviy va operativ lizingni kiritish mumkin. **Moliyaviy lizing** - lizing beruvchi lizing oluvchi tomonidan belgilangan mulkni sotuvchidan sotib olish va lizing oluvchiga belgilangan to'lov va lizing predmeti to'liq amortizatsiya muddatiga teng bo'lgan muddatga ma'lum bir shartlar asosida vaqtinchalik foydalanishga berishdir (4- rasm)

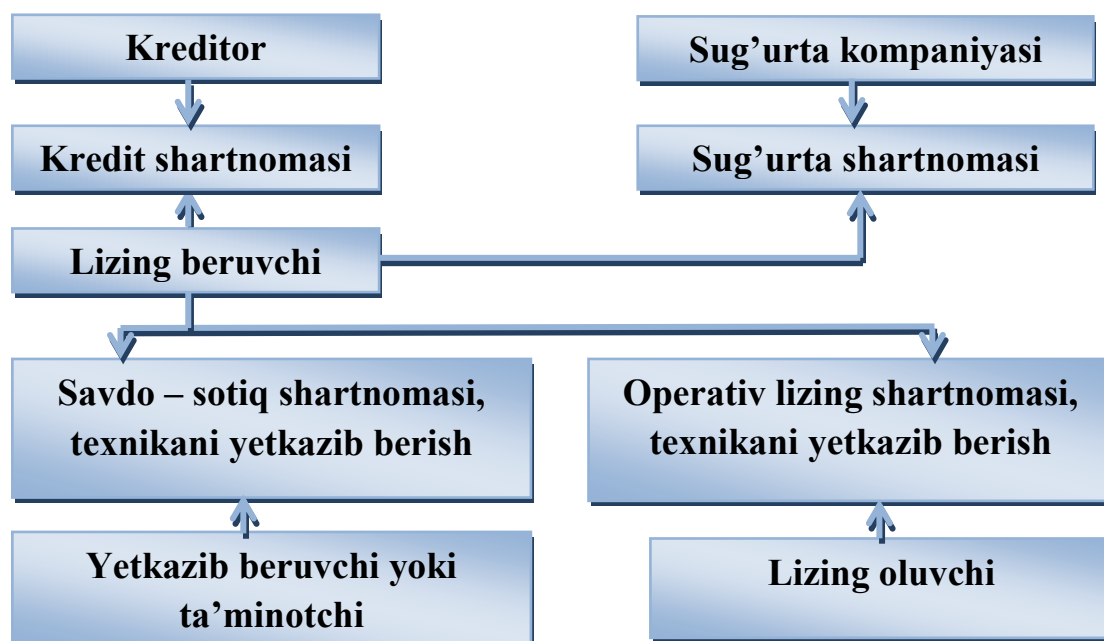
4-rasm. Moliyaviy lizing sxemasi¹²

¹² A.Uzoqov, N.Kenjayeov, "Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish", T.: "Iqtisod-moliya" 2007. 195 b.

«Xalqaro moliyaviy lizing to'g'risida»gi Konvensiyada moliyaviy lizingning ta'rifi quyidagicha keltirilgan: moliyaviy lizing kelishuvlarida, bir tomondan, lizing beruvchi, ikkinchi tomondan, lizing oluvchi bildirgan tasnif va shartlar asosida, uchinchi tomondan, mol yetkazib beruvchi bilan yetkazib berish to'g'risida kelishuvga ko'ra, lizing beruvchi ishlab chiqarish vositalarini yoki boshqa uskunalarni sotib oladi va lizing oluvchi bilan lizing kelishuvi tuzish asosida, unga lizing to'lovlari to'lab turish evaziga, uskunalaridan foydalanish huquqini beradi.

Operativ lizing - lizing beruvchi mulkni sotib olib, uni lizing predmeti sifatida belgilangan to'lov hisobiga, shartnomada belgilangan ma'lum bir muddatda tegishli shartlar asosida vaqtinchalik egalik qilish va foydalanishni lizingga oluvchiga beradi. Operativ lizingda lizing predmeti uni to'liq amortizatsiya muddati o'tib bo'lgunga qadar bir necha marotaba lizingga berilishi mumkin (5 - rasm).

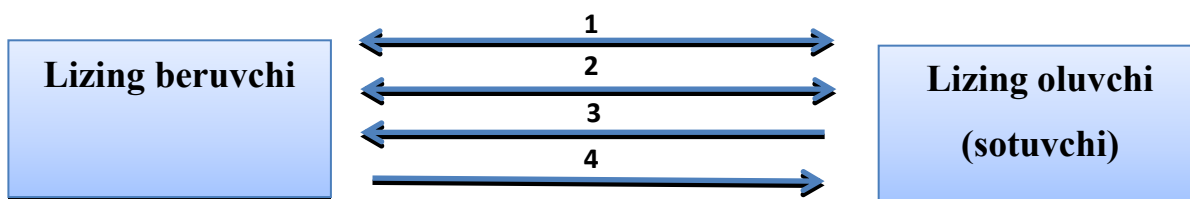
Qaytariluvchi lizing - moliyaviy lizing turi bo'lib, bunda lizing predmeti sotuvchisi bir vaqtning o'zida lizing oluvchi sifatida namoyon bo'ladi.

5 - rasm. Operativ lizing sxemasi¹³.

¹³ A.Uzoqov, N.Kenjayeov, "Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish", T.: "Iqtisod-moliya"2007. 196 b.

Qaytariluvchi lizing ikki tomonlama lizing kelishuvining ko'rinishidir (bunda sotuvchi va lizing beruvchi bir shaxs bo'ladi). Qaytariluvchi lizingda, uskunalarga ega bo'lgan, lekin ishlab chiqarish faoliyati uchun yetarli mablag'i bo'lmagan korxona o'z mulkini lizing kompaniyasiga sotadi, u esa o'z navbatida ushbu uskunalarni shu korxonaning o'ziga lizingga beradi. Lizing shartnomasiga ko'ra, tegishli muddat o'tgach, korxona o'z uskunalarini sotib olib, unga egalik huquqini qaytarib oladi (6-rasm).

6-rasm. Qaytariluvchi lizing¹⁴

1. Lizing obyektini sotib olish haqidagi shartnomaning tuzilishi.
2. Lizing beruvchi va lizing oluvchi o'rtasida lizing shartnomasining tuzilishi.
3. Lizing to'lovlarining to'lanishi.
4. Mulkka egalik huquqining lizing beruvchidan lizing oluvchiga o'tishi (lizing to'lovlari to'liq amalga oshirilganidan keyin).

1.3. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning huquqiy asoslari.

O'zbekistonda kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning huquqiy asoslari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

❖ 1999 yil 14 aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining «Lizing to'g'risida»gi qonuni. Unda lizing operatsiyalarini amalga oshirish tartibi va shartlari, unda ishtirok etadigan subyektlarning huquq va majburiyatlari, lizing objekti va lizing faoliyatini belgilovchi me'yorlar aniq belgilangan.

¹⁴ O'zb. R.savdo - sanoat palatasi, O'zb. Banklar assotsiatsiyasi Baraka universal lizing komp. «Lizing... bu nima?»T.:O'zbekiston, 2006,18 b.

“Lizing to’g’risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni sanoat, qurilish korxonalari, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik va fermerlik subyektlari tomonidan amalga oshirilayotgan ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish hajmini tadrijiy ravishda yanada ko'paytirib borish uchun zarur bo'lgan lizing xizmatlarini rivojlantirishda asosiy huquqiy bazadir. Mazkur Qonunga muvofiq lizing investitsiya faoliyati sifatida baholanadi va u bir qator soliq hamda bojxona imtiyozlari va afzalliklariga ega bo'lib, bular asosiy ishlab chiqarish vositalarini kam sarf-xarajat bilan yangilash yoki sotib olish imkonini beradi.

❖ Kanadaning Ottava shaxrida 1988 yil 28 may kuni qabul qilingan Xalqaro moliyaviy lizing to’g’risidagi UNIDROIT Konvensiyasi. Xalqaro moliyaviy lizingning huquqiy asoslarini o'zida aks ettirgan ushbu hujjatga O'zbekiston Respublikasi ham qo'shilgani Oliy Majlisning 2000 yil 26 maydagi qarori bilan tasdiqlangan.

❖ O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Uning 34 bobi «Lizing (moliyaviy ijara)» deb nomlanib, lizing sohasida huquqiy munosabatlarni muvofiqlashtirish bayon etilgan. Ushbu bobda lizing, obykti va subyektlari haqida ularning huquq va majburiyatlari, sublizing va lizing to'lovlari haqida tushunchalar berilgan. Bobda jalb qilingan mulk shartnomalarining muddatidan oldin bekor qilinishi ko'rsatib berilgan.

❖ O'zbekiston Respublikasining 2007 yil 25 dekabrda qabul qilingan O'RQ-136-sonli qonuni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksining 269 moddasi «Mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar» ga ko'ra lizingga olingan mol-mulkning, lizing shartnomasi amal qiladigan muddatga mol - mulk solig'idan ozod qilinishi ko'rsatilgan. Shuningdek, lizing to'lovlari QQS dan ozod qilinadi, chunki bu to'lovlar tannarhga to'laligicha kiradi va Soliq bazasini daromad solig'i bo'yicha kamaytiradi. Ushbu kodeksga ko'ra, Lizing shartlari asosida olib kirilayotgan texnologik uskuna bojxonadan o'tkazish jarayonida QQS va bojxona bojidan ozod qilinadi.

❖ 2003 yil 30 avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Parlamenti tomonidan Xo'jalik Protsessual Kodeksiga o'zgartirishlarning qabul qilinishi

natijasida, lizing oluvchi shartnomada belgilangan majburiyatlarni bajarmaganda lizing obyekti lizing beruvchi tomonidan talab qilib olinishining soddalashtirilgan mehanizmi yaratildi. Taklif etilgan o'zgarishlar lizing beruvchi tomonidan nafaqat o'z operatsiyalarining hajmini oshirishga, balki ta'minot uchun yetarli aktivlari bo'lmagan kichik biznes vakillarining lizing bo'yicha uskunalar olishlariga qulaylik yaratdi. Bu esa mamlakatda lizing rivojlanishini rag'batlantirishda muhim dastak bo'lib xizmat qiladi.

❖ O'zbekiston Respublikasining 2006 yil 15 sentyabrda qabul qilingan «Mikromoliyalash to'grisida» Qonunining 6-moddasi Mikrolizingga bagishlangan bo'lib, unda quyidagilar bayon etilgan: Mikrolizing mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi tashkilot tomonidan lizing oluvchining topshirig'iga binoan uchinchi tarafdan mol-mulk olish hamda uni egalik qilish va foydalanish uchun lizing oluvchiga shartnomada belgilangan shartlar asosida haq evaziga berish nazarda tutiladigan xizmatdir. Mikrolizing tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun lizing to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq eng kam ish haqining ikki ming baravari miqdoridan oshmaydigan summada beriladi.

❖ O'zbekiston Respublikasining 2000 yil 25 mayda qabul qilingan «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida»gi 69-II-sonli Qonuni. Ushbu qonunning asosiy vazifalari fuqarolarning tadbirkorlik faoliyatida erkin ishtirok etishi va undan manfaatdor bo'lishi uchun kafolatlar hamda sharoitlar yaratishdan, ularning ishchanlik faolligini oshirishdan, shuningdek tadbirkorlik faoliyati subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishdan iborat.

❖ O'zbekiston Respublikasining 2012 yil 26 aprelda qabul qilingan «Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida»gi 327-sonli Qonuni. Qonunning maqsadi oilaviy tadbirkorlik sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

❖ Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillariga doir munosabatlarni tartibga solish maqsadida 2012 yil 20 dekabrda

«Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillari to'g'risida»gi Qonun qabul qilindi.

❖ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009-yil 15-maydagi PQ-1112-sonli “Tadbirkorlik faoliyatini yanada qo'llab quvvatlash va rivojlantirish chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori. Qarorga asosan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik va jismoniy shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazish uchun boj haqini - eng kam ish haqi miqdorining 5 barobaridan 2 barobari miqdorigacha pasaytirildi, tadbirkorlik subyektlari tomonidan banklarda hisobrahamlarini ochish uchun to'lovlarni - eng kam ish haqi miqdorining bir barobaridan yarim barobari miqdorigacha, qishloq joylarda esa, eng kam ish haqining 0.1 barobarigacha pasaytirildi.

❖ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010-yil 26-noyabrdagi PQ-1438-sonli “2011-2015 yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori Xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida ”gi Qaroriga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotning real sektorida ishlab chiqarishni modernizatsiyalash texnik va texnologik qayta qurollantirish maqsadida beriladigan investitsion kreditlar hajmi 2011-2015 yillarda 2.8 martaga oshirilishi kerak. Bu esa, iqtisodiyotning real sektorida faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes subyektlariga banklarning investitsion kreditlaridan foydalanish uchun qulay imkoniyatlar yaratadi.

❖ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011-yil 7-fevraldagi 1474-sonli Qarori bilan tasdiqlangan “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili” Davlat dasturida kichik biznes subyektlarining investitsion salohiyatini oshirishga qaratilgan quyidagi chora-tadbirlar belgilandi:

- kichik biznes subyektlarining ishlab chiqarish jarayonini modernizatsiyalash va texnik yangilash maqsadida banklar tomonidan beriladigan investitsion kreditlar hajmini oshirish va ularni berish mexanizmini yanada takomillashtirish;

- kichik biznes subyektlarini rivojlantirish maqsadida jalb qilinadigan xorijiy investitsiyalar hajmini oshirish;
- sanoat tarmoqlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratish, zamonaviy yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil qilish;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish;
- tijorat banklari tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga beriladigan kreditlar hajmini, shu jumladan, qisqa va uzoq muddatli kreditlar hajmini 2011-yilda 1.3 martaga oshirish.

❖ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011-yil 11-martdagi PQ-1501-sonli “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga kredit berishni ko'paytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qaroriga muvofiq, tijorat banklarining imtiyozli kreditlardan olinadigan daromadlarini foyda solig'idan ozod qilishdek muhim soliq imtiyozi berildi .

❖ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011-yil 24-avgustdagi 4354-sonli “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Farmoniga muvofiq, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining tijorat banklari bilan o'zaro hamkorlik mehanizmini yanada takomillashtirish va soddalashtirish, ularga ajratilayotgan kreditlarni, birinchi navbatda, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etishga, mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilishga va texnologik yangilashga yo'naltiriladigan uzoq muddatli kreditlar hajmini ko'paytirish, kichik biznes subyektlarining mahsulotlarini tashqi bozorlarga olib chiqishga ko'maklashish, eksport shartnomalarini ro'yxatdan o'tkazish jarayonini hamda bojhona ma'muriyatchiligini soddalashtirish va liberallashtirish vazifalari qo'yildi.

❖ Prezidentimiz tomonidan 2012-yil 16-iyulda qabul qilingan PF - 4453 sonli «Statistik, soliq, moliyaviy hisobotlarni, litsenziyalanadigan faoliyat turlarini va ruxsat berish tartib-taomillarini tubdan qisqartirish chora-

tadbirlar to'g'risida» gi Farmonda bozor iqtisodiyoti talablariga, xalqaro me'yorlar va standartlarga muvofiq, byurokratik g'ovlarni bartaraf etish, litsenziya va tartib-taomillarini qisqartirish hamda soddalashtirish, hisobot tizimini va hisobotlarni taqdim etish tartibini tubdan takomillashtirish hisobiga ishbilarmonlik muhitini tubdan yaxshilash, tadbirkorlik subyektlari faoliyati uchun maksimal darajada qulay shart - sharoitlarni vujudga keltirish maqsadida 2012-yilning 1-avgustidan ruxsat berishga oid 80 ta tartib - taomil va litsenziyalanadigan faoliyat turlarining 15 tasini bekor qilish belgilab berildi. Bu orqali, tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish uchun zarur bo'lgan hujjatlar sonini birmuncha kamaytirishga hamda biznesni yo'lga qo'yish sur'atlarini keskin oshirishga erishildi¹⁵.

❖ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 18-iyuldagi PF - 4455 - sonli «Ishbilarmonlik muhitini yanada tubdan yaxshilash va tadbirkorlikka yanada keng erkinliklar berish chora - tadbirlari» to'g'risida» gi Farmonga muvofiq, tadbirkorlik faoliyati uchun shart - sharoitlarni yanada yaxshilashga yo'naltirilgan aniq me'yor va chora - tadbirlar joriy qilindi. Jumladan, bank hisobraqamlari ochish uchun taqdim etiladigan imzolar namunasi kartochkasi notarial tasdiqlanishi hamda kichik tadbirkorlik subyektlari - mikrofirmalar imzolar namunalari kartochkasida ikkinchi (buxgalter) imzo bo'lishini talab etish bekor qilindi. Shuningdek, Farmonga asosan, import - eksport shartnomalarini vakolatli banklarda ro'yxatga olish muddati 2 bank kunidan 8 soatgacha qisqartirildi¹⁶.

❖ O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2009-yil 1-iyunda 1961-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan «Buxgalteriya hisobida ijara operatsiyalarini aks ettirish tartibi to'g'risida»gi Nizomda Ijaraga beruvchida (lizingga beruvchida) moliyaviy ijara bo'yicha operatsiyalarning hisobi Ijaraga oluvchida (lizingga oluvchida) moliyaviy ijara bo'yicha operatsiyalarning hisobi Operativ ijara hisobining olib borilish tartibi ko'rsatib o'tilgan.

¹⁵ Z. Chulliev, "BOZOR, PUL va KREDIT", 01/2013(188), 32 b.

¹⁶ Z. Chulliev, "BOZOR, PUL va KREDIT", 01/2013(188), 32 b.

II bob. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirish amaliyoti tahlili.

2.1. Kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyalashtirish amaliyoti.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes subyektlarining investitsion loyihalarini moliyalashtirish quyidagi manbalar hisobiga amalga oshirilmoqda:

1. Kichik biznes subyektlarining o'z moliyaviy resurslari va ichki xo'jalik rezervlari (foyda, amortizatsiya ajratmalari, maxsus zaxira fondlari).

O'z - o'zini moliyalashtirish korxonani rivojlanganligi va uning yaxshi moliyaviy holatini bildiradi va yana raqobatchilardan ma'lum bir ustunlikka ega bo'ladi, boshqa korxonalarda bunday imkoniyat bo'lmasligi mumkin. Har qanday tijorat tashkilotining asosiy o'z-o'zini moliyalashtirish manbai bu, asosan, sof foyda va amortizatsiya ajratmasi hisoblanadi.

2. Kichik biznes subyektlarining qarz mablag'lari (bank krediti, byudjet krediti, obligatsiya bo'yicha qarzlar);

Investitsion loyihalarni kredit asosida moliyalashtirishning afzalroq tomoni shundaki, faoliyat yuritayotgan korxona uchun modernizatsiya, rekonstruktsiya ishlari va kerakli me'yorda ishlab chiqarish quvvatini ta'minlashda, ya'ni korxona ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirmoqchi bo'lsa, kreditdan foydalangani ma'qul, chunki, ishlab turgan korxona aktivlari ushbu kreditlar qaytarilishiga garov bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Yurtimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari faoliyatini moliyaviy qo'llab - quvvatlash borasida bank tizimida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, 2012-yilda tijorat banklari tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga barcha moliyalash manbalari hisobidan ajratilgan kreditlar 2011-yilga nisbatan 1,3 barobarga oshib, 5 trln. 346 mlrd. so'mni tashkil etdi. Quyidagi 3-jadvalda tijorat banklari tomonidan kichik biznes va

xususiy tadbirkorlik subyektlariga 2012-yil davomida barcha moliyalash manbalari hisobidan ajratilgan kreditlarning 2011-yilga nisbatan o'sish sur'atlari aks ettirilgan:

3 - jadval

Tijorat banklari tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga 2012 yil davomida barcha moliyalash manbalari hisobidan ajratilgan kreditlarning 2011 yilga nisbatan o'sish sur'atlari¹⁷

№	Asosiy yo'nalishlar	2011 yil davomida ajratilgan kreditlar, mln so'm	2012 yil davomida ajratilgan kreditlar, mln so'm	2011 yilga nisbatan o'sishi, foizda
1.	Tijorat banklari tomonidan barcha moliyalashmanbalari hisobidan ajratilgan kreditlar	4 041 130	5 345 827	132,3
	Shundan:			
1.1.	Ajratilgan mikro kreditlar	752 287	1 171 607	155,7
1.2.	Kasb-hunar kollejlari bitiruvchilariga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga	25 649	48 460	188,9
1.3.	«Mikrokreditbank» tomonidan ko'rsatilgan mikromoliyaviy xizmatlar	159 683	204 742	128,2
1.4.	Shaxsiy yordamchi va dehqon ho'jaliklariga qoramol sotib olishga	59 734	77583	129,9
1.5.	Oziq-ovqat iste'mol mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi korxonalarga	712 443	978 181	137,3
1.6.	Nooziq-ovqat iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni kengaytirishga	724 011	1 041 262	143,8
1.7.	Oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilikni rivojlantirishga	54 140	97 780	180,6
1.8.	Xizmat ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirishga	351 085	618 120	176,1
1.9.	Tadbirkor ayollarni qo'llab - quvvatlashga	335 584	491 735	146,5

Shuningdek, kichik biznes subyektlari o'z faoliyatlari doirasini kengaytirishda mikromoliyaviy xizmatlardan ham foydalanishlari mumkin. O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 15-sentyabrda qabul qilingan «Mikromoliyalash to'g'risida»gi Qonunning 3-moddasida Mikromoliyalash tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan: «Mikromoliyalash mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi tashkilotlarning Qonun hujjatlarida belgilangan miqdordan oshmaydigan summada mikrokredit, mikroqarz, mikrolizing berish,

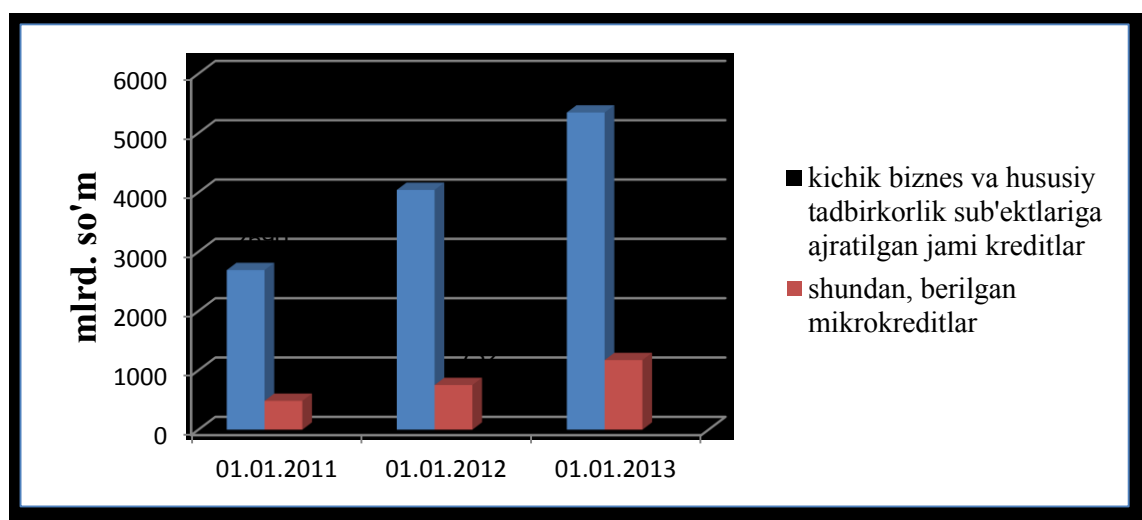
¹⁷ Z. Chulliyev // Bozor, Pul va Kredit, 01/2013(188), 32 b.

shuningdek mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatish to'g'risidagi shartnomaga muvofiq boshqa xizmatlar ko'rsatish borasidagi faoliyatidir»

Mazkur Qonunning 4 - moddasida «Mikrokredit»ga quyidagicha ta'rif berilgan: «Mikrokredit qarz oluvchiga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun eng kam ish haqining ming baravari miqdoridan oshmaydigan summada to'lovlilik, muddatlilik va qaytarish shartlari asosida beriladigan pul mablag'laridir. Mikrokredit qarz oluvchiga pul mablag'larini shartnomaga muvofiq muayyan maqsadlar uchun ishlatish shartlari asosida (maqsadli mikrokredit) berilishi mumkin»

Bugungi kunda tadbirkorlarga bank xizmatlari ko'rsatish ko'lami birmuncha kengayib, ularni moliyaviy qo'llab - quvvatlash maqsadida ajratilgan kreditlar hajmi keskin ortdi. (7 - rasm).

2012-yil davomida respublika tijorat banklari tomonidan tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga barcha moliyalash manbalari hisobidan jami 5,3 trln.so'm miqdorida, ya'ni 2010-yilga nisbatan qariyb 2 barobarga ko'p kreditlar ajratilgan. Shundan mikrokreditlar summasi 1,172 trln.so'mni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2010-yilga nisbatan 2,4 barobarga ko'p demakdir.

7-rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga berilgan kreditlar dinamikasi¹⁸.

¹⁸ F. Mullajonov, "BOZOR, PUL VA KREDIT", 01/2013(188), 19 b.

Mikrokreditlar ikki yo'nalishda ajratiladi:

- ❖ Boshlang'ich sarmoyani shakllantirish uchun;
- ❖ Biznesni rivojlantirishga (kengaytirishga) va aylanma mablag'larni to'ldirish uchun.

Boshlang'ich sarmoyani shakllantirishga ajratiladigan mikrokreditlar yiliga 3 foizlik stavka bo'yicha 18 oygacha bo'lgan muddatga tashkil topganiga 6 oydan oshmagan kichik tadbirkorlik subyektlariga quyidagi miqdorlarda ajratiladi:

- ❖ eng kam oylik ish haqining 50 baravarigacha yuridik shaxs maqomini olmasdan faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlik subyektlariga;
- ❖ eng kam oylik ish haqining 100 baravarigacha mikrofirmalar va yuridik shaxs maqomini olib faoliyat ko'rsatayotgan dehqon xo'jaliklariga;
- ❖ eng kam oylik ish haqining 200 baravarigacha fermer xo'jaliklariga.

Biznesni rivojlantirishga (kengaytirishga) va aylanma mablag'larni to'ldirish uchun mikrokreditlar mikrofirmalar, kichik korxonalar, dehqon va fermer xo'jaliklari uchun:

- ❖ MIQDORI - eng kam oylik ish haqining 500 baravarigacha;
- ❖ MUDDATI - 24 oygacha;
- ❖ FOIZI - Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasining 50 foizidan oshmagan foiz stavkasida beriladi.

3. Jalb qilingan moliyaviy resurslar (aksiyalarni sotish, mehnat jamoasining pay va boshqa ko'rinishdagi badallari, yuridik va jismoniy shaxslarning pay va boshqa badallari).

Yangi tashkil etilayotgan korxona, tashkilotlar uchun esa investitsion loyihalarni moliyalashtirish uchun, aksioner kapitalidan foydalanish maqsadga muvofiqdir, chunki yangi tashkil etilgan korxonalar uchun bank kreditidan foydalanish yuqori risk bilan bog'liq bo'lib, kredit olishda korxona uni qaytarish uchun yetarli darajada moliyaviy resurslar bilan yoki boshqa aktivlar bilan ta'minlanmagan bo'lishi mumkin, bunday shartlarni yangi korxona bajarmasligi sababli, aksionerlik kapitalidan foydalanadilar.

Likvidlik bilan bog'liq bunday vaziyatlarda yangi korxona qiyin vaziyatlarga tushib qoladi. Loyiha yaxshi baholanganda ham, yaxshi texnik asoslanganda ham, banklar yuqori foiz stavkasida kredit berishlari mumkin. Aksioner kapitali esa bunday muammolar keltirib chiqarmaydi, ammo uni yig'ish ancha murakkab vazifadir, bank kreditlari esa bundan mustasnodir.

4. Byudjetdan investitsion assignatsiyalari (mahalliy, davlat va byudjetdan tashqari fondlar mablag'lari).

5. Chet el investitsiyalari (chet el kreditlari, to'g'ridan - to'g'ri chet el investitsiyasi, qo'shma korxonalar ko'rinishida);

6. Lizing

So'nggi yillarda lizing operatsiyalari hajmi oshib bormoqda.

Lizing raqobatni rivojlantirishga, asosiy fondlarning yangilanishini tezlashtirishga, lizing bozorini rivojlantirishga, milliy lizing obyektlari bozoriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Lizing beruvchilar uchun lizingning yana bir afzal tomoni - uning barqaror daromadliligidir.

Lizingning xarakterli xususiyatlaridan biri lizing obyektini ta'minot sifatida qabul qilinishi bo'lib, u shartnomaning amal qilish davrida lizing beruvchining mulki bo'lib qoladi. Agar lizing obyekti nolikvid bo'lsa, lizing beruvchi boshqa turdagi ta'minot turlarini: kafillik xati, mol - mulk garovi, bank kafolati va sug'urta polisini talab qilishi mumkin.

Lizing uzoq muddatga berilishini mijozlar maqbul yo'l deb hisoblashadi, biroq amaliyotda esa asbob-uskuna va mexanizmlar bu muddatda ma'nan va jismonan eskirib qolish havfi bor. Bundan tashqari aholi (jismoniy shaxslar)da ham uzoq muddat xizmat qiluvchi jihoz va texnika vositalarini lizingga olish ehtiyoji mavjud.

Biz quyida lizing xizmatlari hajmining o'sishini YAIM o'sishi bilan taqqoslash imkoniga egamiz.

4-jadval**Lizingga berilgan mulklarning qiymati va ularning YAIM dagi ulushi¹⁹.**

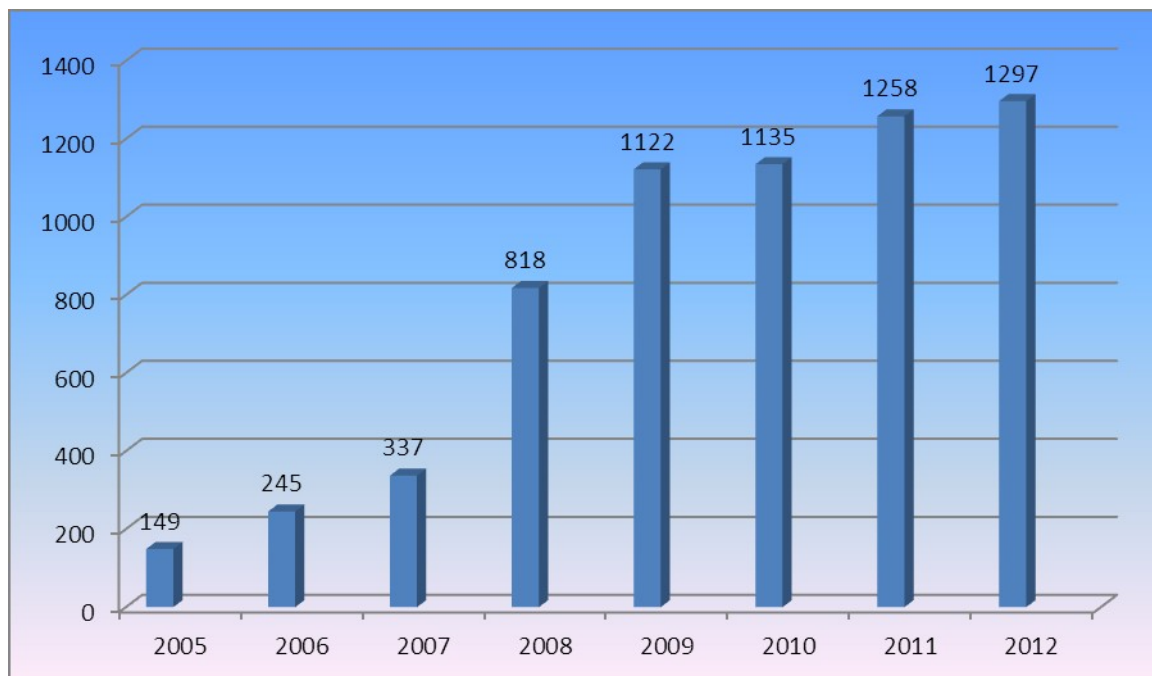
Yillar	Lizingga berilgan mulklarning qiymati, mlrd. so'm	Lizingning YAIM dagi ulushi, foizlarda
2001	18,7	0,37
2002	31,3	0,42
2003	36,6	0,37
2005	90,6	0,6
2006	131,1	0,63
2007	214,5	0,76
2008	351,6	0,95
2009	401,6	0,84
2010	430,3	0,7
2011	484,5	0,6
2012	590,2	0,6

4-jadval ma'lumotlari lizingning YAIM dagi ulushi pastligicha qolayotganligini ko'rsatsa-da, u lizing qo'yilmalarining hajmi o'smaganligini bildirmaydi. 2001-yilda lizingga berilgan mulklarning qiymati 18.7 mlrd.so'mni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2012-yilga kelib 590,2 mlrd. so'mga yetgan, ya'ni 31.6 foizga oshgan. Lizingning YAIM dagi ulushi ham 2012-yilda 2001-yilga nisbatan qariyb 0.23 foizga ortgan.

Lizing xizmatlarining hajmi 2011-yilda 2005-yilga nisbatan qariyb 8,5 marta, YAIM 5 martadan ortiqroqqa o'sganligi inobatga olinsa, lizing hajmi jiddiy kengayganligini ko'rish mumkin. Shuni ham alohida ta'kidlash joizki, lizing xizmatlari 2008 yildan boshlab keskin o'sa boshlagan. Xususan, 2012-yilda 1.297 mlrd.so'mni tashkil etgan. Bu ko'rsakich 2005-yilga nisbatan 8.7 barobarga, 2008-yilga nisbatan esa 1.6 ko'p demakdir (8-rasm).

¹⁹ G'.Tojiddinov, "BOZOR,PUL VA KREDIT" , 04(179)2012, 37 b. va www.ula.uz ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan

Lizing operatsiyalariga hukumat tomonidan berilgan soliq imtiyozlari ham lizing xizmati hajmining oshishiga ijobiy ta'sir qildi. Tijorat banklarida ham lizing xizmati ko'rsatuvchi sho'ba korxonalar tashkil etildi.

8-rasm. Lizing xizmatlari hajmining dinamikasi²⁰, mlrd. so'mda

Respublikamiz tijorat banklarida lizing xizmatlarini ko'rsatish shartlari birmuncha farq qilishi mumkin. Quyida **«Mikrokreditbank» ochiq aksiyadorlik tijorat bankida lizing xizmatlarini ko'rsatish tartibi va ularning turlari keltirilgan:**

Lizing xizmatlari ikki turda ko'rsatiladi:

- Mikrolizing xizmati;
- Moliyaviy lizing xizmati.

Mikrolizing xizmati yillik 5 foizli stavka bo'yicha 36 oygacha bo'lgan muddatga eng kam oylik ish haqining 2000 baravarigacha bo'lgan miqdorda kichik biznes va tadbirkorlik subyektlariga ko'rsatiladi.

Moliyaviy lizing xizmatlari

²⁰ G'.Tojiddinov, BOZOR, PUL VA KREDIT, 04 (179) 2012, 37 b. va www.ula.uz ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan

Moliyaviy lizing xizmati O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining qayta moliyalash stavkasidan yuqori bo'lmagan yillik 14 foizli stavkadan 36 oydan 60 oygacha bo'lgan muddatga kichik biznes va tadbirkorlik subyektlariga ko'rsatiladi.

Mikrolizing xizmatlari ko'rsatilishi uchun bankka taqdim qilinishi lozim bo'lgan hujjatlar

- ✚ mikrolizing xizmati ko'rsatilishi uchun buyurtmanoma;
- ✚ biznes-reja, pul oqimlari prognozini albatta ko'rsatgan holda;
- ✚ mikrolizing xizmatining qaytarilishini ta'minlanish bilan bog'liq hujjatlar, shu jumladan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda to'ldirilgan buxgalteriya va moliyaviy hisobot ma'lumotlari.

Tadbirkorlik subyektlari tomonidan taqdim etiladigan biznes-rejaga qo'yiladigan asosiy talablar:

✚ Taqdim etiladigan biznes-reja mikrolizing xizmati ko'rsatilishi uchun buyurtmanomada berilgan sanadan ko'pi bilan 60 kun oldin tuzilgan bo'lishi kerak.

✚ "Mikrokreditbank"ka murojaat qilgan tadbirkorlar mikrolizing xizmati ko'rsatilishidan oldin "Mikrokreditbank" tomonidan bepul tashkil etiladigan ajratiladigan mikrokreditlar va ko'rsatiladigan lizing xizmatlari turlari va mehanizmlari, shuningdek biznes-reja tuzish bo'yicha ikkita bazaviy seminarda qatnashishi majburiy hisoblanadi.

Mikrolizing xizmatini qaytarilishini ta'minlash:

Mikrolizing xizmatlari ta'minot va mijoz tomonidan qo'yiladigan 30 foizli depozit asosida beriladi. Mulk garovi mikrolizing xizmatini ta'minlashning asosiy shakli bo'lib xizmat qiladi. Har qanday mulk, shu jumladan buyumlar va «Garov to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq mulkiy huquqlar (talablar) garov predmeti bo'lishi mumkin.

Ta'minot sifatida quyidagilardan biri qabul qilinishi mumkin:

◆ mol-mulk garovi yuqori likvidlikka ega bo'lgan qimmatli qog'ozlar

❖ likvidli tovarlar, xorijiy valyuta va garov shaklida rasmiylashtiriladigan valyuta boyliklarining boshqa turlari;

❖ benukson to'lov kobiliyatli subyekt obro'siga ega bo'lgan yuridik shaxslar kafilligi.

Mikrolizing xizmati arizalarini ko'rib chikish muddatlari

■ Mikrolizing xizmati ko'rsatilishi to'g'risidagi qaror kredit qo'mitasi tomonidan bankka zarur hujjatlar ilova qilingan holda mikrolizing buyurtmanomasi tushgan kundan boshlab 10 ish kuni mobaynida qabul qilinadi.

■ Tadbirkorlik subyekti tomonidan zarur darajada rasmiylashtirilmagan hujjatlar taqdim etilganda yoxud hujjatlarda ishonchsiz yoki noto'g'ri ma'lumotlar mavjud bo'lganda bank ko'rsatilgan muddat mobaynida hujjatlarni aniq mulohazalar ro'yxatini yozma shaklda bayon qilgan holda puxta ishlash uchun qaytarishga haqlidir.

Mikrolizing xizmatining ko'rsatilish va qaytarish tartibi

1. Mikrolizing xizmati ko'rsatilishi istagidagi tadbirkorlik subyekti Mikrocreditbankning o'ziga qulay bo'lgan filiali yoki minibankiga murojaat etadi.

2. Tadbirkorlik subyekti bank tomonidan mikrocreditlar ajratish va mikrolizing xizmatlari ko'rsatish uni qaytarish tartibi, biznes-reja tuzish qoidalari bo'yicha bepul tashkil etiladigan ikkita bazaviy seminarda ishtirok etishi majburiy xisoblanadi. Ushbu seminarlarda tadbirkorlar o'zlarini qiziqtirgan barcha savollariga javob oladilar, bank va mikrolizing xizmati ko'rsatiladigan xo'jalik yurituvchi subyektning huquq va majburiyatlari bilan tanishadilar.

3. Mikrolizing xizmatlaridan foydalanish qoidalari tadbirkorga ma'qul kelgan taqdirda u mikrolizing xizmati ko'rsatilishi uchun bankka yozma murojaatnoma taqdim etadi. Murojaatnomaga biznes reja va ta'minot to'g'risidagi ma'lumotlarni ilova qiladi.

4. Kredit qo'mitasi mijoz tomonidan taqdim etilgan hujjatlarni 10 ish kunidan ko'p bo'lmagan vaqtda ko'rib chiqadi va mikrolizing xizmati ko'rsatilishi bo'yicha Qaror mijozga taqdim etadi.

5. Ijobiy qaror olgan tadbirkor ta'minot (kredit qo'mitasi qarorida qayd etilgan mol-mulkni garovi shartnomasini notarial tasdiqlash) bilan bog'liq hujjatlarni rasmiylashtiradi va bankka taqdim etadi.

6. Mikrolizing summasidan va foiz stavkasidan kelib chiqib, asosiy qarz va foizlarning bo'lajak to'lovlari mikrolizing xizmatining butun muddatiga teng to'lovlarda hisoblab chiqiladi.

Bank oldidagi o'z majburiyatlarini bajarmayotgan qarz oluvchiga nisbatan bank mikrolizing shartnomasi shartlaridan kelib chiqqan holda quyidagi huquqlarga ega bo'ladi:

- agar qarz oluvchi bankning tavsiyalarini kelishilgan muddatlarda bajarmasa, unga sanksiya qo'llash to'g'risidagi ogohlantirish bilan birga da'vo xati yuborish;

- asosiy summa va mikrolizing xizmatidan foydalanganlik uchun foizlar o'z vaqtida to'lanmagan, shuningdek mikrolizing xizmatining mikrolizing shartnomasida belgilangan muddatda qaytarish istiqboli mavjud bo'lmagan taqdirda mikrolizing xizmati bo'yicha qarzдорlik qoldig'ini muddatidan oldin, shu jumladan garovga qo'yilgan mol-mulk va boshqa mol-mulk hisobiga undirib olish.

Mikrokreditlar ajratish va mikrolizing xizmatlari ko'rsatish ta'qiqlangan yo'nalishlar:

- ilgari olingan kreditlarni yoki boshqa har qanday qarzlarni to'lashga;
- tamakichilikni va alkogolli ichimliklarni ishlab chiqarishni tashkil etishga;
- lotereyalar, totalizatorlar va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o'yinlarni tashkil etishga berilmaydi.

2.2. Kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyalashtirishda lizing xizmatlaridan foydalanish tartibi.

Lizing yordamida tadbirkor lizing beruvchining pul vositalari bilan yangi ishlab chiqarish binolari va qurilmalarini harid qilgan holda yangi ishlab chiqarish korxonasini yo'lga qo'yishi yoki asosiy texnologik uskunalarni tezkor ravishda yangilab olishi mumkin. Lizing munosabatlari lizing shartnomasini tuzish yo'li bilan amalga oshiriladi.

U yozma shaklda, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda tuziladi. Agar lizing oluvchi jismoniy shaxs bo'lsa, lizing shartnomasi notarial tasdiqlanadi. Lizing shartnomasida odatda unga imzo chekilishi bilan, har oy, har yarim yilda to'lanadigan to'lovlar o'z aksini topadi. To'lov muddatlari lizing foydalanuvchisining ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda belgilanishi ham mumkin.

Lizing shartnomasining muddati tugagach, ijaraga olingan mulk ijaraga beruvchiga qaytariladi. Lekin, ko'p hollarda lizing shartnomasi ijaradan foydalanuvchiga mulkni sotib olish yoki qaytadan lizing shartnomasini yangilashni, ya'ni qaytadan shartnomani tuzish imkoniyatini beradi.

«Lizing to'g'risida»gi Qonunning 9-moddasiga binoan quyidagilar lizing shartnomasining muhim shartlaridan iborat:

- ❖ lizing obyektining tavsiflanishi (lizing obyektining miqdori, sifati, ro'yxati, kontrakt qiymati va boshqa ko'rsatkichlar) va shartnoma umumiy pul summasining ko'rsatilishi;
- ❖ taraflarning lizing obyektini olish va berish bilan bog'liq majburiyatlari,
- ❖ lizing obyektini berish tartibi, shu jumladan, lizing obyektini yetkazib berish, montaj qilish va foydalanishga topshirish tartibi;
- ❖ lizing to'lovlarini to'lash shartlari, miqdorlari, muddatlari va tartibi;
- ❖ lizing obyektidan foydalanish, unga qarash, uni saqlab turish va ta'mirlash yuzasidan taraflarning majburiyatlari;
- ❖ shartnomaning amal qilish muddati.

Taraflarning kelishuviga binoan lizing shartnomasiga quyidagi shartlar kiritilishi mumkin:

- ◆ lizing obyektini (moliyaviy lizingda) sotib olish tartibi va muddatlari;
- ◆ lizing shartnomasini o'zgartirish va bekor qilish;
- ◆ lizing obyektini sug'urta qilish;
- ◆ fors-major holatlar;
- ◆ lizing beruvchi qo'shimcha xizmatlar ko'rsatishi, bunday xizmatlarsiz lizing obyektidan foydalanib bo'lmasa;
- ◆ lizing subyektlari tomonidan lizing shartnomasi shartlariga rioya etilishini nazorat qilish tartibi.

Lizing shartnomasini o'zgartirish va bekor qilish, agar qonun hujjatlarida va shartnomada boshqa tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, taraflar kelishuviga binoan amalga oshiriladi.

Lizing obyektining oldi-sotdi shartnomasi lizing beruvchi va sotuvchi o'rtasida tuzilib, unga ko'ra lizing beruvchi lizing oluvchining topshirig'iga binoan lizing obyektini keyinchalik lizing oluvchiga berish uchun o'z mulki qilib oladi.

Taraflarning xohishiga ko'ra lizing obyektining oldi-sotdi shartnomasi lizing shartnomasi kuchga kirishishidan oldin yoki keyin tuzilishi mumkin.

Xalqaro Konvensiyaga asosan lizing shartnomasining o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

■ Mijoz lizing uskunalarini yetkazib beruvchilarni mustaqil ravishda aniqlaydi.

■ Uskunalar tuzilgan yoki endi tuziladigan va sotuvchiga ma'lum bo'lgan lizing shartnomasi asosida xarid qilinadi.

■ Lizing uskunalarining lizing shartnomasi asosida hisoblangan to'la yoki katta qismi qiymatining amortizatsiyasini hisobga olgan holda, davriy to'lovlar amalga oshiriladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda lizingga berish quyidagi shartlar asosida amalga oshiriladi: mol - mulkning xarid qilishga sarflangan

mablag'larining qaytarilishi, lizing xizmatlarining to'lovliligi, lizing operatsiyasining muayyan muddatga mo'ljallanganligi, lizing to'lovlarining kafolatlanganligi.

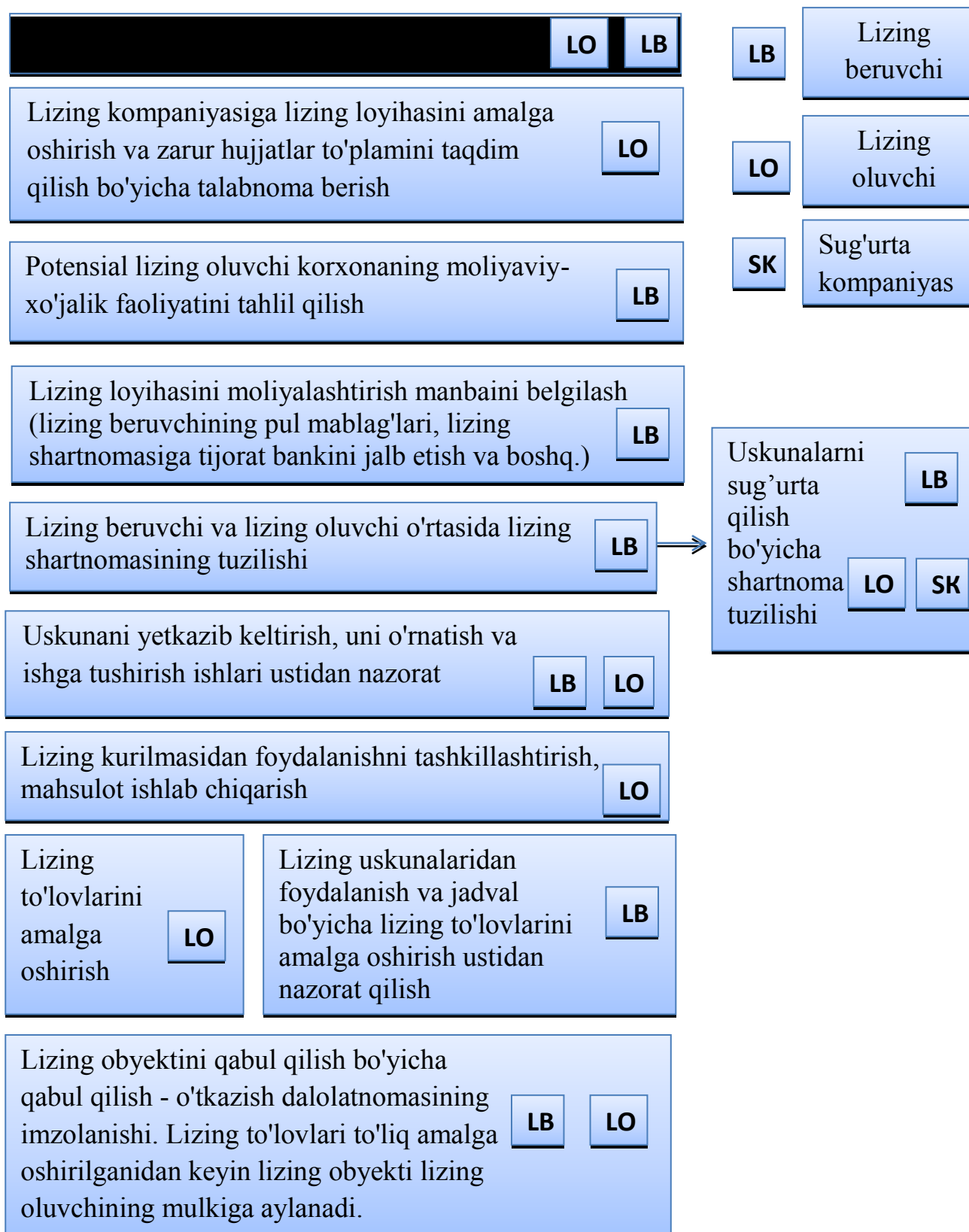
Lizing jarayonlarining iqtisodiy samarasi ko'p hollarda ularning nechog'lik puxta rasmiylashtirilishiga bog'liq. Lizing shartnomasida uning bajarilishi ketma-ketligini tavsiflovchi 3 ta bosqichni alohida ko'rsatib o'tish mumkin (5- jadval).

5- jadval

Lizing jarayonlarining bosqichlari, mohiyati va rasmiylashtirilishi²¹

Bosqichlar	Mohiyati	Rasmiylashtirilishi
Tayyorlash va asoslash	Lizing to'lovini amalga oshirishdagi lizing oluvchining moliyaviy imkoniyatlarini baholash, mahsulotga bo'lgan talab va ijaraga olingan uskunalaridan foydalanishni baholash, tovarning boshlang'ich qiymati, lizing to'lovlari, ularni uzluksizligi, shartnoma davomiyligi, qoldiq qiymati va boshqa jihatlar tahlili	Uskunani sotib olish yuzasidan lizing oluvchi tomonidan lizing beruvchi taqdim etadigan buyurtma, lizing jarayoni samaradorligi va lizing oluvchining to'lov qobiliyati to'g'risidagi xulosa; lizing beruvchi tomonidan ta'minotchiga boriladigan buyurtma - hujjat; o'tkazish uchun lizing kompaniyasini bankka qarz olish maqsadida yo'llagan buyurtmasi
Huquqiy jihatdan rasmiylashtirish	Lizing bitimini tuzish, zarur hujjatlarni rasmiylashtirish	Lizing jarayonini amalga oshirish uchun qarz berish to'g'risidagi bank va lizing kompaniyasi o'rtasida tuziladigan kredit shartnomasi; lizing obyektining oldi-sotdi shartnomasi; lizing obyektini foydalanishga topshirishdagi qabul qilish-topshirish dalolatnomasi; lizing shartnomasi
Ijro etilishi	Lizing mulkidan foydalanish, uni butligini saqlash va ishga yaroqli holatini saqlab turishga qaratilgan ishlarni bajarish.	Lizing kelishuvi va uskunalaridan keyinchalik foydalanish munosabatlarini buxgalteriya hisobida aks ettirish.

²¹ A.Uzoqov, N.Kenjaye, "Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish", T.: "Iqtisod-moliya" 2007. 198 b.

9-rasm. LIZINGNI AMALGA OSHIRISH BOSQICHLARI²²

²² O'zb. R.savdo - sanoat palatasi, O'zb. Banklar assotsiatsiyasi Baraka universal lizing komp. «Lizing... bu nima?» Tadbirkorlar uchun o'quv qo'llanma T.:O'zbekiston, 2006,20 b

Lizing to'lovlarini amalga oshirish tartibi lizingning o'ziga xos afzalligi hisoblanadi. Lizing shartnomasida barcha taraflarning istagi optimal darajada e'tiborga olinishi mumkin. Lizing beruvchi va lizing oluvchi quyidagilar haqida kelishib olishi mumkin:

- avans to'lovlari;
- lizing to'lovlarining kechiktirilishi;
- lizing to'lovlarining evolyutsion o'sib borishi;
- to'lov hajmining lizing muddati oxiriga borib kamayib borishi;
- to'lovlarning boshqa ko'rinishi haqida.

Lizing to'lovlarining shakli lizingga olingan uskunada ishlab chiqarilgan mahsulotlarining sotilishidan kelib tushgan pul mablag'laridan amalga oshirilishi va takomillashtirilishi mumkin. Lizing to'lovlari jadvallarining quyidagi turlari mavjud:

1. Lizing obykti qiymatini bir tekis to'lash jadvali.

Lizing obykti narxini bir tekis ravishda to'lash jadvalida marja kattaligi shartnoma amal qilish muddati ichida lizing obyektining birlamchi qiymatiga tenglashtiriladi, keyingi jadvallarda esa marja kattaligi lizing obyektining qoldiq qiymatiga tenglashtiriladi.

Lizing obykti qiymatini bir tekis to'lov jadvali asosiy qarzni lizing shartnomasi amal qilish muddatiga taqsimlash yo'li bilan hisoblab chiqariladi. Marja kattaligi quyidagicha aniqlanadi:

$$M = N * P/t$$

Bu yerda, **N** - uskunaning narxi; **P** - marja hajmi (yillik, %); **T** - to'lovlarni amalga oshirilish muddati(chorak, oy...).

Lizing to'lovining ushbu turi barqaror aylanma mablag'iga ega bo'lgan korxonalar uchun qo'llaniladi.

Mazkur lizing to'lovi tizimining afzalligi shundaki, korxona bir tekis lizing to'lovlari bilan o'z moliyaviy faoliyatini rejalashtirayotganda shaxsiy pul mablag'larini ham rejalashtirib olishi mumkin.

2. Lizing to'lovlarini o'sib borish tartibida to'lash jadvali.

Boshlovchi tadbirkor yoki yangi tashkil qilingan korxonalar uchun o'sib boruvchi lizing to'lovlari jadvali tavsiya qilinadi. Bu uslubda, korxona ishlab chiqarishni to'liq quvvat bilan ishga tushirish yo'lida katta moliyaviy xarajatlar qilayotganligi e'tiborga olinadi. Shuning uchun uskunani qaytarish narxi lizing oluvchi uchun qulay bo'lishi e'tiborga olingan holda hisoblab chiqariladi.

3. Annuitet hisobi uslubiga asoslangan to'lov jadvali.

Jahon amaliyotida ko'pincha annuitet hisob uslubiga asoslangan lizing to'lovlari jadvali ko'proq qo'llanilmoqda. Ushbu jadval lizing oluvchi uchun ham, lizing beruvchi uchun ham samaralidir. Jadvalda lizing to'lovi kattaligi o'zgarmas bo'lib, maxsus formula yordamida hisoblanadigan annuitet koeffitsienti orqali belgilanadi:

$$KA = \frac{1 - (1 / (1 + P/n))^T}{P/n}$$

bu yerda, **KA** - annuitet koeffitsienti; **P** - marja stavkasi, foizlarda olingan; **T** - lizing shartnomasi muddatining lizing to'lovlari davriyligiga ko'paytirilgan darajasi, **n** - to'lovlarni amalga oshirilish muddati davri.

Bu holda lizing to'lovi quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

$$\text{Lizing to'lovi} = \frac{\text{Lizing obyektining narxi}}{KA}$$

4. To'lovlarning kamayishi uslubidagi to'lov jadvali.

To'lovlarning kamayishi uslubiga asoslangan jadval uskuna tez amortizatsiya bo'ladigan holda qo'llaniladi. Lizing to'lovlaridagi mazkur uslubning qulayligi shundaki, nisbatan qisqa davr ichida lizing obyekti qiymatining katta qismi to'lab bo'linadi.

5. Teng bo'lmagan qismlar bilan to'lash jadvali (o'sish yoki kamayib borish).

Agar ishlab chiqariladigan mahsulot mavsumiy xarakterga ega bo'lsa, tadbirkor uchun lizing to'lovlarining teng bo'lmagan qismlar bilan to'lash jadvali (o'sish yoki kamayib borish) tavsiya qilinadi. Ushbu tizimning lizing oluvchi uchun afzalligi shundaki, to'lovlarning asosiy qismi korxonaning mavsumiy faoliyatidan kelib tushuvchi moliyaviy mablag'lar asosiga rejalashtiriladi.

Lizing to'lovlari o'z tarkibiga shartnomada ta'kidlangan mulkning to'la yoki qisman holdagi qiymatini hamda, ko'rsatilgan lizing xizmati va qo'shimcha servis xizmatlari to'lovini oladi. Natijada, lizing beruvchida tijorat nuqtai-nazaridan lizing bitimi quyidagicha ko'rinishda bo'ladi:

Lizing beruvchining kelishuv asosidagi umumiy xarajatlari quyidagi tenglik bilan izohlanadi:

$$L_t = B_k + K_t + Q_t$$

bunda, K_t – kredit resurslaridan foydalanganlik uchun to'lov, so'mda;

Q_t - qo'shimcha xizmatlar uchun to'lov, so'mda;

B_k – lizing shartnomasi predmeti hisoblangan mulkning balans qiymati, so'mda;

Lizing bitimi asosida lizing oluvchining lizing to'lovlari xarajatlari quyidagicha hisoblanadi:

$$L_t = A + K_t + T_{\text{komis}} + Q_t + QQS + B_B$$

bunda: A - lizing beruvchida joriy yilda hisobga olinadigan amortizatsiya ajratmalari miqdor o'lchovi, so'mda; T_{komis} - lizing shartnomasi asosida lizing beruvchining komission mukofot puli, so'mda;

QQS – lizing beruvchi xizmatlari bo'yicha lizing oluvchi tomonidan to'lanadigan qo'shilgan qiymat solig'i, so'mda;

B_B - bojxona boji, so'mda;

K_t - kredit resurslaridan foydalanganlik uchun to'lov, so'mda;

K_t - qo'shimcha xizmatlari uchun to'lov, so'mda.

O'z navbatida, amortizatsiya ajratmalari quyidagi formula bilan hisoblaniladi:

$$A = \frac{S * N_A}{100}$$

bu yerda:

A – amortizatsiya ajratmasi summasi;

S – mol - mulkning balans qiymati;

N_A – amortizatsiya ajratmasi me'yori.

Kredit resurslaridan foydalanganlik uchun to'lov quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$K_T = \frac{K * S_K}{100}$$

bu yerda:

K - kredit resurslar summasi;

S_K - kredit resurslaridan foydalanganligi uchun foiz stavkasi.

Lizing shartnomasi asosida lizing beruvchining komission mukofot puli quyidagicha aniqlanadi:

$$T_{\text{komission}} = \frac{K * S_{\text{komission}}}{100}$$

bu yerda,

S_{komis} - komission mukofot puli stavkasi.

K - kredit resurslar summasi;

Qo'shimcha xizmatlar to'lov miqdori asosan quyidagicha aniqlanadi:

$$Q_t = X_{\text{saf}} + X_{\text{rek}} + X_{\text{boshqa}}$$

bu yerda, X_{saf} – bank hodimlarining safar xarajatlari; X_{rek} – reklamalar xarajatlar summasi; X_{boshqa} – boshqa xarajatlar summasi.

Lizing beruvchining mulkdan foydalanish xarajatlari lizing to'lovlari asosida to'liq kompensatsiyalanmaydi, ya'ni qoplanmaydi. Kompensatsiya summasi shartnoma muddati va mulk amortizatsiyasi muddatiga bog'liq holda shartnomada oldindan belgilangan bo'ladi. Agar amortizatsiya muddati shartnoma muddatidan oshib ketsa, bunda mulkning amortizatsiya muddati tugashiga qadar lizing beruvchida qoldiq qiymatida o'z mulki bo'lib qolaveradi. Komission mukofot to'lovi lizing beruvchi xarajatlarini qoplash

manbai bo'lib xizmat qiladi. Lekin, bu aniq bitim bilan bog'liq emas va foyda manbaini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Davriy lizing to'lovlari hisob - kitobi:

◆ To'lovlarni har chorakda amalga oshirish:

$$L_{t(\text{har chorakda})} = L_{t(\text{umumiy})} / 4$$

◆ To'lovlarni har oyda amalga oshirish:

$$L_{t(\text{har oyda})} = L_{t(\text{umumiy})} / 12$$

Kelishuv to'xtatilganda hisob - kitoblar quyidagicha amalga oshiriladi:

◆ Kelishuvda ko'zda tutilgan lizing beruvchiga to'lanmagan barcha lizing to'lovlari:

$$L_{tm} = L_{t(\text{umumiy})} - L_h$$

bu yerda: L_{tm} - to'lanmagan lizing to'lovlari; $L_{t(\text{umumiy})}$ - kelishuvda ko'zda tutilgan barcha lizing to'lovlari; L_h - haqiqatda to'langan lizing to'lovlari

◆ Lizing shartnomasi tugatilgan vaqtda lizing obyektining qoldiq qiymati:

$$Q_q = S - A$$

bu yerda: Q_q - lizing obyektining qoldiq qiymati; S - mol-mulkning balans qiymati; A - amortizatsiya ajratmasi summasi;

◆ Shartnoma majburiyatlari bajarilmaganligi uchun jarima:

$$J = O'_q * (S_k : 100\% + S_{\text{komis}} : 100\%)$$

bu yerda, J – jarimaning umumiy qiymati;

O'_q - Lizing shartnomasi bo'yicha reja muddati tugaganidan to to'liq amortizatsiya qiymatigacha asbob - uskunaning o'rtacha yillik qiymati;

S_k - kredit resurslaridan foydalanganligi uchun foiz stavkasi;

S_{komis} - komission mukofot puli stavkasi.

◆ Kelishuvning tugatilish summasi:

$$TK = L_{t(\text{umumiy})} + Q_q$$

bunda, $L_{t(\text{umumiy})}$ – kelishuvda ko'zda tutilgan barcha lizing to'lovlari;

Q_q - lizing obyektining qoldiq qiymati; J – jarima

2.3. Lizing asosida moliyalashtirilgan investitsiya loyihalarining moliyaviy-iqtisodiy tahlili

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining investitsiya loyihalarini lizing asosida moliyalashtirish mexanizmini o'rganish maqsadida mazkur bitiruv malakaviy ishining tadqiqot obyekti sifatida «Brilliance» ma'suliyati cheklangan jamiyatining «Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasi olindi. Mazkur loyihaning maqsadi, issiqlik ta'sirida hosil qilinadigan qora metall prokati turlarini ishlab chiqarishni kengaytirishdan iborat.

Loyiha tashabbuskori bo'lgan korxona investitsiyalash davrida quyidagi masalalarni hal qilishga qaror qildi:

- ◆ Toshkent shahar Olmazor tumani Jomiy ko'chasida joylashgan ishlab chiqarish bazasini sotib olish;
- ◆ Mahalliy bozorda mahsulotlar sotish doirasini kengaytirish;
- ◆ Jamg'arilgan pul mablag'laridan korxona ishlab chiqarish ehtiyojlari va kelgusida rivojlanishi uchun sarflanishini ta'minlash.

Lizing hisobiga Toshkent shahar Olmazor tumani Jomiy ko'chasida joylashgan ishlab chiqarish bazasini sotib olish rejalashtirilgan. Ishlab chiqarish bazasini sotib olish haqida «Slate» MCHJ rahbari bilan tuzilgan shartnoma mavjud.

Sotib olingan mazkur baza asosiy hom ashyoni ishlab chiqarish bazasiga olib kelish transport xarajatlarini keskin kamaytirishga, shuningdek Toshkent shahrida qurilishi ishga tushirilayotgan va Qarshi shahridagi ishlab chiqarish uchastkalariga xom ashyoni taqsimlash imkoniyatini yaratadi.

Loyihaning ijtimoiy ahamiyati quyidagilardan iborat:

- ◆ Ilg'or texnologiyalardan foydalanish orqali ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikka erishish;
- ◆ Yangi ish o'rinlari yaratilishi;
- ◆ O'zbekiston Respublikasi sanoat potentsiali o'sishini ta'minlash;

◈ O'zbekiston Respublikasi byudjetiga soliq to'lovlari va boshqa pul yig'irlarining kelib tushishi.

Lizing shartlari: lizing summasi **3 500 000 000** so'm, lizing muddati: 6 yil, foiz stavkasi yillik 18% , qaytarilish miqdori **5 468 750 000** so'm.

Garov ta'minoti sifatida qo'yilgan obyektlar: **1-obyekt** - «Brilliance» ma'suliyati cheklangan jamiyatining Qarshi shahrida joylashgan asosiy ishlab chiqarish bazasi, **2-obyekt** - lizing hisobiga sotib olinayotgan Toshkent shahar Olmazor tumanida joylashgan qo'shimcha ishlab chiqarish bazasi.

Loyihani amalga oshirish muddati (moliyalashtirishdan to lizing to'lovlari to'lash muddati) 7 yilni tashkil etishi mo'ljallanmoqda.

Lizing to'lovlari har chorakda amalga oshiriladi. Quyida MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida tuzilgan lizing to'lovlari jadvallarining turli xillarini ko'rib chiqamiz:

6-jadval

Lizing obyektini qiymatini bir tekis to'lash jadvali²³

To'lovlarni amalga oshirish sanalari	Obyektning qoldiq qiymati	Marja, yillik 10%	Lizing obyektini narxining qaytarilishi	Lizing to'lovi
1 – yil	1 chorak	3500000000	87500000	14583333,3
	2 chorak	3354166667	83854166,67	14583333,3
	3 chorak	3208333333	80208333,33	14583333,3
	4 chorak	3062500000	76562500	14583333,3
2 – yil	5 chorak	2916666667	72916666,67	14583333,3
	6 chorak	2770833333	69270833,34	14583333,3
	7 chorak	2625000000	65625000	14583333,3
	8 chorak	2479166667	61979166,67	14583333,3
3 – yil	9 chorak	2333333334	58333333,34	14583333,3
	10 chorak	2187500000	54687500,01	14583333,3
	11 chorak	2041666667	51041666,67	14583333,3
	12 chorak	1895833334	47395833,34	14583333,3
4 – yil	13 chorak	1750000000	43750000,01	14583333,3
	14 chorak	1604166667	40104166,68	14583333,3
	15 chorak	1458333334	36458333,34	14583333,3
	16 chorak	1312500000	32812500,01	14583333,3
5 – yil	17 chorak	1166666667	29166666,68	14583333,3
	18 chorak	1020833334	25520833,35	14583333,3
	19 chorak	875000000,5	21875000,01	14583333,3
	20 chorak	729166667,2	18229166,68	14583333,3
6 – yil	21 chorak	583333333,9	14583333,35	14583333,3
	22 chorak	437500000,6	10937500,02	14583333,3
	23 chorak	291666667,3	7291666,683	14583333,3
	24 chorak	145833334	3645833,351	14583333,3
Jami :		1093750000	3499999999	4593749999

²³ MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan. 1-ilova

Lizing obykti narxini bir tekis ravishda to'lash jadvalida marja kattaligi (10%) shartnoma amal qilish muddati ichida lizing obyektining birlamchi qiymatiga tenglashtiriladi, keyingi jadvallarda esa marja kattaligi lizing obyektining qoldiq qiymatiga tenglashtiriladi.

7-jadval

Annuitet hisobi uslubiga asoslangan to'lov jadvali²⁴

To'lovlarni amalga oshirish sanalari	Obyektning qoldiq qiymati	Marja, yillik 18%	Lizing obykti narxining qaytarilishi	Lizing to'lovi
1 – yil	1 chorak	3500000000	157500000	83954244,42
	2 chorak	3416045756	153722059	87732185,4
	3 chorak	3328313570	149774110,7	91680133,74
	4 chorak	3236633436	145648504,6	95805739,76
2 – yil	5 chorak	3140827697	141337246,4	100116998
	6 chorak	3040710699	136831981,4	104622263
	7 chorak	2936088436	132123979,6	109330264,8
	8 chorak	2826758171	127204117,7	114250126,7
3 – yil	9 chorak	2712508044	122062862	119391382,4
	10 chorak	2593116662	116690249,8	124763994,6
	11 chorak	2468352667	111075870	130378374,4
	12 chorak	2337974293	105208843,2	136245401,2
4 – yil	13 chorak	2201728892	99077800,12	142376444,3
	14 chorak	2059352447	92670860,13	148783384,3
	15 chorak	1910569063	85975607,83	155478636,6
	16 chorak	1755090426	78979069,19	162475175,2
5 – yil	17 chorak	1592615251	71667686,3	169786558,1
	18 chorak	1422828693	64027291,19	177426953,2
	19 chorak	1245401740	56043078,29	185411166,1
	20 chorak	1059990574	47699575,82	193754668,6
6 – yil	21 chorak	866235905,2	38980615,73	202473628,7
	22 chorak	663762276,5	29869302,44	211584942
	23 chorak	452177334,6	20347980,06	221106264,3
	24 chorak	231071070,2	10398198,16	231056046,2
Jami :			2294916890	3499984976
				5794901866

Lizing to'lovi kattaligi o'zgaras bo'lib, maxsus formula yordamida hisoblanadigan annuitet koeffitsienti orqali belgilanadi. 7-jadvalda lizing to'lovi kattaligi quyidagicha aniqlangan :

$$\text{Lizing to'lovi} = \frac{3\,500\,000\,000}{14.4955} = 241454244,4$$

$$KA = \frac{1 - (1 / (1 + 0.18/4))^{24}}{0.18/4} = 14.4955$$

²⁴ MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan. 1-ilova

8-jadval

To'lovlarning kamayishi uslubidagi to'lov jadvali²⁵

To'lovlarni amalga oshirish sanalari		Obyektning qoldiq qiymati	Marja, yillik 18%	Lizing obyektini narxining qaytarilishi	Lizing to'lovi
1 – yil	1 chorak	3500000000	157500000	145833333,3	303333333,3
	2 chorak	3354166667	150937500	145833333,3	296770833,3
	3 chorak	3208333333	144375000	145833333,3	290208333,3
	4 chorak	3062500000	137812500	145833333,3	283645833,3
2 – yil	5 chorak	2916666667	131250000	145833333,3	277083333,3
	6 chorak	2770833333	124687500	145833333,3	270520833,3
	7 chorak	2625000000	118125000	145833333,3	263958333,3
	8 chorak	2479166667	111562500	145833333,3	257395833,3
3 – yil	9 chorak	2333333334	105000000	145833333,3	250833333,3
	10 chorak	2187500000	98437500,01	145833333,3	244270833,3
	11 chorak	2041666667	91875000,01	145833333,3	237708333,3
	12 chorak	1895833334	85312500,01	145833333,3	231145833,3
4 – yil	13 chorak	1750000000	78750000,01	145833333,3	224583333,3
	14 chorak	1604166667	72187500,02	145833333,3	218020833,3
	15 chorak	1458333334	65625000,02	145833333,3	211458333,3
	16 chorak	1312500000	59062500,02	145833333,3	204895833,3
5 – yil	17 chorak	1166666667	52500000,02	145833333,3	198333333,3
	18 chorak	1020833334	45937500,02	145833333,3	191770833,3
	19 chorak	875000000,5	39375000,02	145833333,3	185208333,3
	20 chorak	729166667,2	32812500,03	145833333,3	178645833,3
6 – yil	21 chorak	583333333,9	26250000,03	145833333,3	172083333,3
	22 chorak	437500000,6	19687500,03	145833333,3	165520833,3
	23 chorak	291666667,3	13125000,03	145833333,3	158958333,3
	24 chorak	145833334	6562500,031	145833333,3	152395833,3
Jami :			1968750000	3499999999	5468750000

Lizing to'lovlaridagi to'lovlarning kamayishi uslubidagi to'lov jadvali uslubning qulayligi shundaki, nisbatan qisqa davr ichida lizing obyektini qiymatining katta qismi to'lab bo'linadi (8-jadval).

9-jadval

«Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining qoplash muddati (PP) hisob-kitobi²⁶

Yillar	Pul oqimi	Jamg'arilgan pul oqimi
0	-3500000000	-3500000000
1	131712539	-3368287461
2	487391445,4	-2880896016
3	1069556618	-1811339398
4	1965854056	154514657,9
5	2963881417	3118396075
6	3968401079	7086797154
PP =		3,921400748

²⁵ MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan. 1-ilova

²⁶ MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan. 1-ilova

9-jadval ma'lumotlari, «Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining qoplash muddati hisob-kitobi natijalari

$$PP=3 + \frac{1811339398}{1965854056} = 3+0,921400748=3,921400748 \text{ ga}$$

teng ekanligini ko'rsatdi, ya'ni loyiha ishga tushgandan keyin tushadigan pul oqimlari orqali loyihaga ketgan xarajatlar 3 yil-u 336 kunda (ya'ni, $3+0,921400748 \cdot 365 = 3+336,3$) qoplanadi. Agar korxona 6 yil muddatga 3 500 000 000 so'mlik lizing olganligini hisobga olsak, bu loyiha samarali ekanligini ko'rishimiz mumkin.

10-jadval

«Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining sof joriy qiymat (NPV) hisob-kitobi²⁷

Yillar	Investitsiyalar(-), sof pul oqimi(+), so'mda	Joriy qiymat koeffitsienti	Joriy qiymat, so'mda
0	-3500000000	1	-3500000000
1	131712539	0,847457627	111620795,8
2	487391445,4	0,71818443	350036947,3
3	1069556618	0,608630873	650965177,7
4	1965854056	0,515788875	1013965652
5	2963881417	0,437109216	1295539883
6	3968401079	0,370431539	1470020920
NPV			1392149376

10-jadval ma'lumotlari «Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining sof joriy qiymat (NPV) hisob-kitobi natijasi 1392149376 ga tengligini ko'rsatdi. Natija 0 dan katta ekanligi loyiha amalga oshirilishi natijasida samara keltirishidan dalolat beradi.

²⁷ MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan. 1-ilova

11-jadval

**«Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining diskontlashtirilgan qoplash
muddati (DPP) hisob-kitobi²⁸**

№	Diskontlashtirilgan pul oqimlari	Kumulyativ pul oqimi
0	3500000000	-3500000000
1	111620795,8	-3388379204
2	350036947,3	-3038342257
3	650965177,7	-2387377079
4	1013965652	-1373411427
5	1295539883	-77871544,2
6	1470020920	1392149376
	DPP =	5,947026914

11- jadval ma'lumotlari «Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining yig'ilgan diskontlashtirilgan sof pul oqimlarining investitsiya xarajatlariga teng bo'lgan davri 5,947 ga tengligini ko'rsatdi.

12 – jadval

**«Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining rentabellik indeksi (PI)
hisob-kitobi²⁹**

№		
1	Jami investitsiyalar summasi	3 500 000 000
2	Jami sof pul oqimlari summasi	4 892 149 376
3	Investitsiya loyihasining rentabellik indeksi (PI)	1.39

12-jadval ma'lumotlari, «Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining rentabellik indeksi (PI) hisob-kitobi natijasi 1.39 ga tengligini ko'rsatdi. Loyihaga qilingan har 1 so'mlik investitsiyaga 1.39 so'mlik pul tushumi to'g'ri keladi, ya'ni loyihaning har 1 so'mlik daromadliligi 0.39 ga teng. Bundan loyiha samarali ekanligini xulosa qilish mumkin.

²⁸ MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan. 1-ilova

²⁹ MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan. 1-ilova

«Sifatli xom-ashyo» investitsiya loyihasining foydaning ichki me'yori (IRR) hisob-kitobi³⁰

Yillar	Investitsiyalar(-), sof pul oqimi(+), so'mda	1- hisob-kitob		2- hisob-kitob	
		Joriy qiymat koeffitsienti, 18%	Joriy qiymat, so'mda	Joriy qiymat koeffitsienti, 40%	Joriy qiymat, so'mda
0	-3500000000	1	-3500000000	1	-3500000000
1	131712539	0,847457627	111620795,8	0,714285714	79729139,85
2	487391445,4	0,71818443	350036947,3	0,510204082	178590279,2
3	1069556618	0,608630873	650965177,7	0,364431487	237232207,6
4	1965854056	0,515788875	1013965652	0,260308205	263943578,7
5	2963881417	0,437109216	1295539883	0,185934432	240885472,4
6	3968401079	0,370431539	1470020920	0,132810309	195233932,1
		NPV₁ =	1392149376	NPV₂ =	-2304385390

$$IRR = 18 + \frac{1392149376 \cdot (40 - 18)}{1392149376 - (-2304385390)} = 26.29 \%$$

³⁰ MCHJ «Brilliance» ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan. 1-ilova

III bob. Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llari

Ma'lumki, lizing hizmati texnologik munosabatlarning moliyaviy ko'rinishdagi tezkor va qulay vositasi hisoblanadi. Boshqacha aytganda, u zamonaviy, yuksak texnologiyalarni keng miqyosda jalb qilgan holda, iqtisodiyot va biznes rivojlanishining garovidir.

Investitsiya qo'yilmalarining samarali turlaridan biri lizing operatsiyalaridir. Rivojlangan mamlakatlar bozor iqtisodiyotiga o'tishining dastlabki jarayonida lizing operatsiyalari qo'llanilgan va bu deyarli barcha davlatlarda iqtisodiy o'sishga sezilarli turtki bo'lgan.

Lizing bir vaqtning o'zida moliyalashtirish va yangi texnologiyalarni xarid qilish masalalarini hal etish, aylanma mablag'larni to'ldirish hamda boshqa ehtiyojlar uchun mablag'larni ozod qilish imkonini beruvchi noan'anaviy moliyaviy manbalardan biri hisoblanadi.

Lizingdan foydalanish qisqa vaqt ichida asosiy fondlarni yangilash hamda shakllantirish, shuningdek, qo'shimcha ma'muriy organlar tuzmay turib, faqat iqtisodiy uslublar vositasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantiruvchi investitsiya siyosatini amalga oshirish imkoniyatini yaratadi.

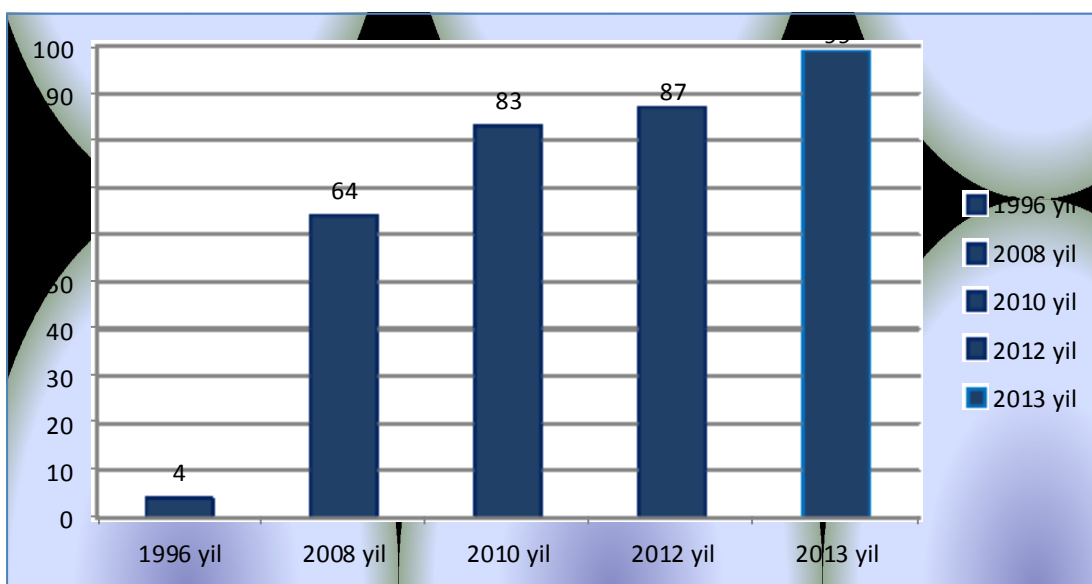
O'tgan davrda mamlakatimizda lizing bozori uch bosqichni bosib o'tdi. Birinchi bosqichda (1991 - 1999 y.) lizing qonunchiligi shakllandi, xalqaro tamoyillar izchil joriy etildi. Ikkinchi bosqich (1999 - 2005 y.) lizing huquqiy bazasining takomillashuvi, lizing bozorida ishtirokchilar sonining ko'payishi bilan izohlanadi. Uchinchi bosqich (2005 - 2011) esa lizingning ommalashishiga, hizmatlar bozorida raqobat muhitining barqarorlashuvi uchun shart-sharoit yaratdi.

O'z vaqtida qabul qilingan qonun, shuningdek, yurtimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar lizing bozoriga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Ayni chog'da kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash borasida yaratilayotgan yengilliklar qatorida,

lizing oluvchilar lizing to'lovidagi qo'shimcha qiymat solig'idan ozod etilganligi, lizing obyektidan mulk solig'i olinmasligi, lizing asosida xarid qilingan texnologik uskunalar bojxona to'lovlari va qo'shimcha qiymat solig'iga tortilmasligi belgilab qo'yilgani ham ayni muddao bo'ldi.

O'zbekistonda lizing xizmatlari ko'rsatish bilan nafaqat lizing kompaniyalari, balki mamlakatimizning deyarli barcha banklari ham shug'ullanishadi. Ularda lizing xizmatlari ko'rsatish muddatlarida ham tafovut yo'q, hisobi. Kompaniyalar va banklar 1 yildan 5 yilgacha ijara muddatini belgilashadi. Faqat "O'zqishloqqurilishmashlizing", "O'ztranslizing" kompaniyalarining lizing berish muddati, masalan, 80 oydan 120 oygacha qayd etilgan. Banklar orasida uzoq muddatli lizinglarni "Aloqabank", "Mikrokreditbank", "Hamkorbank"lar 8 yil muddatgacha taqdim qilishlari mumkin.

Mamlakatimizda lizing beruvchilar va lizing oluvchilar uchun qulay bozor infratuzilmasi va tegishli qonunchilik bazasi yaratilgan. Amalga oshirilgan ishlarning natijasida O'zbekiston lizing bozorida ishtirokchilarning, ular qatorida banklarning, lizing kompaniyalarining soni doimiy ravishda o'sib bormoqda (10- rasm).

10 –rasm. O'zbekistonda lizing beruvchi tashkilotlar sonining dinamikasi³¹

³¹ www.ula.uz

O'zbekiston lizing bozorining keyingi rivojlanishi bir necha faktorlarga bog'liq. Ularning orasida qulay qonunchilik muhitini va lizing kompaniyalariga manfaatli investitsiyalar imkoniyatini alohida qayd etish mumkin. Bundan tashqari qurilish mollarini ishlab chiqarishga va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashga, maxsus qurilish texnikasiga, avtotransportga (yuk va yo'lovchi), shuningdek kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida bo'lgan ehtiyojning mavjudligi milliy lizing kompaniyalari faoliyatini yanada aktivlashuviga imkon beradi.

Lizingning bir qator o'ziga xos xususiyatlari bor.

Birinchidan, lizing – mol-mulkni uzoq muddatli ijaraga olish va sotib olish asosida vaqtinchalik foydalanishga berish bo'yicha ishlarning mulkiy munosabatlar majmuasidir.

Ikkinchidan, lizing - lizing oluvchi (yuridik shaxs yoki yakka tartibdagi tadbirkor) lizing beruvchi tomonidan sotib olingan mulkni o'z ixtiyori bilan foydalanish uchun oladi. Daromad olib, qarzlarni lizing beruvchiga to'lab boradi. Odatda, lizing operatsiyasining vaqti tugashi bilan mulk lizing oluvchining mulki bo'lishi mumkin.

Uchinchidan, lizing tadbirkorlik faoliyatidagi muayyan majburiyatlar turiki, unda ortiqcha yoki jalb qilingan moliyaviy mablag'lar mulkni investitsiyalashga, shartnomaga muvofiq, yuridik va jismoniy shaxslarga ma'lum muddat va to'lov asosida foydalanishga yo'naltiriladi.

Yanada kengroq ma'noda yondashadigan bo'lsak, lizing masalasi lizing shartnomasi va kelishuvidan tashqari, texnika va uskunalar yetkazib berish, qarz berish hamda sug'urtalash shartnomalarini o'z ichiga oluvchi mulkiy munosabatlar majmui hisoblanadi. Mulkdan foydalanish uchun ma'lum muddatga lizing berilishi lizing asosini tashkil etadi.

Amaliyot va maxsus adabiyotlarga tayanib aytadigan bo'lsak, tadbirkorlik subyektlari lizingdan foydalanganda quyidagi afzalliklarga ega bo'ladilar:

— texnologiya va uskunalarning - qisqa fursat ichida ma'naviy eskirishi sharoitida zamonaviy texnologiya va uskunalarga ega bo'lish imkoniyati;

- mulkiy va moliyaviy muammolarni uyg'unlikda hal qilish imkoniyati;
- xarid qilinayotgan asosiy vositalar qiymatining to'liq to'lanishidan ozod etilishi;
- lizingga berilishi ko'zda tutilayotgan texnologik uskunani bojxona to'lovlari hamda qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinishi;
- lizing to'lovlaridan qo'shilgan qiymat solig'i olinmasligi;
- lizing obyekti bo'yicha lizingga oluvchi shaxsning mol-mulk solig'idan ozod etilishi;
- daromadning soliqqa tortiladigan qismini aniqlash jarayonida lizing oluvchining yalpi daromadlaridan lizing bo'yicha foiz to'lovlarining to'liq chegirilishi (bunday imtiyoz tijorat banklarining kreditlaridan foydalanganda qo'llanilmaydi).

Xorijiy mamlakatlarda lizingdan aynan shu maqsadda, ya'ni mulkni sotib olish va uni kelgusida ijaraga berish asosida vaqtinchalik foydalanishga topshirish sifatida foydalaniladi. Jahon iqtisodiy amaliyoti lizingni kapital qo'yilmalarini yetarli darajada saqlab turishga hizmat qiluvchi moliyaviy manba sifatidagi tashkilot deb baholaydi.

O'zbekiston Respublikasida lizing xizmatlari o'sish tendensiyasiga ega bo'lsa-da, foydalanilmagan imkoniyatlar mavjud. Bu imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun quyidagi taklifni kiritamiz:

- kichik biznes subyektlari lizing olish uchun taqdim etiladigan hujjatlarni tayyorlash ma'lum muddat vaqt olishini hisobga olib, lizing beruvchi tashkilotlar qoshida lizing olish uchun taqdim etiladigan hujjatlarni tayyorlash bilan shug'ullanuvchi malakali mutaxassislarga ega tashkilot tashkil etish.

Yuqoridagilar lizingning rivojlanishi, undan foydalanishning kengayishi, investitsiyaviy muhitning yaxshilanishi, investitsiyalar samaradorligining oshishi, makroiqtisodiy barqarorlikning yanada mustahkamlanishiga olib keladi. Natijada mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojlanadi va aholi turmush darajasi o'sib, investitsiya uchun mablag'lar jamg'arilishiga moyillikning ortishiga iqtisodiy asos yaratiladi.

Xulosa

“Kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishni takomillashtirish” mavzusida olib borilgan nazariy-amaliy izlanishlar asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Tadbirkor - o'zining ma'lum bir miqdordagi moliyaviy mablag'ini tavakkal qilgan holda bozorga yangi g'oya, mahsulot, ish va xizmatlar bilan kirib boruvchi ishbilarmon shaxsdir.

Biznes - pul topish yo'lidagi harakat, boylikni, mulkni oshirishga intilish bo'lsa, tadbirkorlik - bu ixtiro qilish, ishlab chiqarish omillaridan oqilona foydalanish yordamida unga o'xshash bo'lmagan yangilikni yaratish va amalga oshirish yoki eskisini yo'qotib, takomillashtirib ishlab chiqarishni qayta qurish, ya'ni novatorlikdir.

O'zbekiston Respublikasi hududida tadbirkorlik subyektlari quyidagilar hisoblanadi:

1) yakka tartibdagi tadbirkorlar;

2) mikrofirmalar - ishlab chiqarish tarmoqlarida band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan yigirma kishi, xizmat ko'rsatish sohasidagi va ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa tarmoqlarda band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan o'n kishi, ulgurji, chakana savdo hamda umumiy ovqatlanish tarmoqlarida band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan besh kishi bo'lgan korxonalar;

3) kichik korxonalar:

yengil va oziq-ovqat sanoatidagi, metallga ishlov berish va asbobsozlik, yog'ochsozlik, mebel sanoati, qurilish materiallari sanoati, shuningdek qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa sanoat-ishlab chiqarish sohalaridagi, band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan yuz kishi;

mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg'i-energetika va kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish va ularni qayta ishlash, qurilish hamda qonun

hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa sanoat-ishlab chiqarish sohalaridagi, band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan ellik kishi;

fan, ilmiy xizmat ko'rsatish, transport, aloqa, xizmat ko'rsatish sohalari (sug'urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va umumiy ovqatlanish hamda ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa sohalardagi, band bo'lgan hodimlarining o'rtacha yillik soni ko'pi bilan yigirma besh kishi bo'lgan korxonalar.

4) yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan dehqon xo'jaliklari;

5) fermer xo'jaliklari.

Faoliyatning bir necha turini amalga oshiruvchi (ko'p tarmoqli) yuridik va jismoniy shaxslar yillik aylanma hajmida ulushi eng ko'p bo'lgan faoliyat turi mezonlari bo'yicha kichik tadbirkorlik subyektlariga kiradi.

Kichik biznes subyektlari o'z faoliyatini o'z mablag'lari, qarz mablag'lari, jalb qilingan mablag'lar evaziga asosan quyidagi usullar asosida moliyalashtiradilar:

- ◆ O'z-o'zini moliyalashtirish;
- ◆ Kreditlashtirish;
- ◆ Byudjetdan moliyalashtirish;
- ◆ Lizing asosida moliyalashtirish.

Shuningdek, kichik biznes subyektlari o'z faoliyatlari doirasini kengaytirishda mikromoliyaviy xizmatlardan ham foydalanishlari mumkin.

Mikromoliyalash mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi tashkilotlarning qonun hujjatlarida belgilangan miqdordan oshmaydigan summada mikrokredit, mikroqarz, mikrolizing berish, shuningdek mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatish to'g'risidagi shartnomaga muvofiq boshqa xizmatlar ko'rsatish borasidagi faoliyatidir.

Mikrokredit qarz oluvchiga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun eng kam ish haqining ming baravari miqdoridan oshmaydigan summada to'lovlilik, muddatlilik va qaytarish shartlari asosida beriladigan pul mablag'laridir. Mikrokredit qarz oluvchiga pul mablag'larini shartnomaga

muvofiq muayyan maqsadlar uchun ishlatish shartlari asosida (maqsadli mikrokredit) berilishi mumkin.

Mikrokreditlar ikki yo'nalishda ajratiladi:

- ◆ Boshlang'ich sarmoyani shakllantirish uchun;
- ◆ Biznesni rivojlantirishga (kengaytirishga) va aylanma mablag'larni to'ldirish uchun.

Lizing yordamida tadbirkor lizing beruvchining pul vositalari bilan yangi ishlab chiqarish binolari va qurilmalarini xarid qilgan holda yangi ishlab chiqarish korxonasini yo'lga qo'yishi yoki asosiy texnologik uskunalarni tezkor ravishda yangilab olishi mumkin.

Respublikamiz tijorat banklarida lizing xizmatlarini ko'rsatish shartlari birmuncha farq qilishi mumkin. Quyida **«Mikrokreditbank» ochiq aksiyadorlik tijorat bankida lizing xizmatlarini ko'rsatish tartibi va ularning turlari keltirilgan:**

Lizing xizmatlari ikki turda ko'rsatiladi:

- ◆ Mikrolizing xizmati;
- ◆ Moliyaviy lizing xizmati.

Mikrolizing xizmati yillik 5 foizli stavka bo'yicha 36 oygacha bo'lgan muddatga eng kam oylik ish haqining 2000 baravarigacha bo'lgan miqdorda kichik biznes va tadbirkorlik subyektlariga ko'rsatiladi.

Moliyaviy lizing xizmatlari

Moliyaviy lizing xizmati O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining qayta moliyalash stavkasidan yuqori bo'lmagan yillik 14 foizli stavkadan 36 oydan 60 oygacha bo'lgan muddatga kichik biznes va tadbirkorlik subyektlariga ko'rsatiladi.

Mikrokreditlar ajratish va mikrolizing xizmatlari ko'rsatish ta'qiqlangan yo'nalishlar

- ilgari olingan kreditlarni yoki boshqa har kanday qarzlarni to'lashga;
- tamakichilikni va alkogolli ichimliklarni ishlab chiqarishni tashkil etishga;

■ lotereyalar, totalizatorlar va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o'yinlarni tashkil etishga berilmaydi.

Lizingning asosiy turlariga moliyaviy va operativ lizingni kiritish mumkin.

Moliyaviy lizing - lizing beruvchi lizing oluvchi tomonidan belgilangan mulkni sotuvchidan sotib olish va lizing oluvchiga belgilangan to'lov va lizing predmeti to'liq amortizatsiya muddatiga teng bo'lgan muddatga ma'lum bir shartlar asosida vaqtinchalik foydalanishga berishdir. Lizing operatsiyasining qatnashchilari (subyektlari) soniga qarab shartnomalar quyidagi turlarga bo'linadi:

◆ lizing beruvchi va mol-mulk sotuvchisi lizing operaciyasida bitta shaxs sifatida qatnashuvi ikkiyoqlama lizing shartnomalari (bevosita lizing)

◆ mol-mulkni lizingga beruvchi va moliyaviy vositachi sifatida qatnashuvi lizing kompaniyasi bilan ko'pyoqlama lizing shartnomalari (bilvosita lizing). Bunday shartnomaning klassik variantida uch tomon: sotuvchi - lizing beruvchi - lizing oluvchi qatnashadi.

Lizing mol-mulkning shakliga qarab quyidagi turlarga bo'linadi:

◆ ko'char mulk lizingi (ishlovchi mashinalar va sanoat tarmoqlari uchun asbob-uskunalar, hisoblovchi mashina va tashkiliy texnika, transport vositalari va h.k.)

◆ ko'chmas mulk shaklidagi lizing (ishlab chiqarish bino va inshootlari).

Lizing operatsiyalari o'tkaziladigan bozor sektoriga qarab quyidagi turlarga bo'linadi:

■ Ichki lizing, bunda shartnoma qatnashchilari bitta davlat rezidentlaridan iborat bo'ladi.

■ Xalqaro (tashqi) lizing, bunda lizing beruvchi va lizing oluvchilar turli davlatlarning ho'jalik yurituvchi subyektlaridir. Mulk sotuvchisi o'sha davlatlarning birida yoki boshqa davlatda bo'lishi mumkin.

Lizing to'lovlarining shakliga muvofiq lizingning quyidagi turlari mavjud:

■ To'lovlar pul shaklida amalga oshiriladigan pullik lizing.

■ Lizing oluvchi lizing beruvchi bilan ijaraga berilgan uskunalar asosida, ishlab chiqarilgan mahsulot yoki muqobil xizmatlar ko'rsatish orqali hisoblashadigan kompensatsion to'lovli lizing.

■ To'lovlarning bir qismi pul ko'rinishida, qolgan bir qismi tovar va xizmatlar ko'rinishida amalga oshiriladigan aralash lizing.

Ko'rsatiladigan xizmatlarning ko'lami jihatidan lizing quyidagi turlarga bo'linadi:

◆ Sof lizing - ijaraga olingan mulkka ko'rsatiladigan barcha xizmatlar lizing oluvchi zimmasiga yuklatilgan munosabatlar. Shuning uchun ushbu holatda uskunalariga xizmat ko'rsatish xarajatlari lizing to'lovlari hisobiga kiritilmaydi.

◆ To'la xizmat ko'rsatiladigan lizing - lizing mulkiga texnik xizmat ko'rsatish, uni ta'mirlash, sug'urta qilish va boshqa operatsiyalarni bajarish lizing beruvchi zimmasida bo'lishini nazarda tutadi. Ushbu xizmatlardan tashqari, lizing oluvchining istagiga ko'ra, lizing beruvchi subyekt bir qator xizmat turlari, shu jumladan, kadrlar tayyorlash, marketing, hom ashyo yetkazib berish va hokozolar bilan bog'liq majburiyatlarni ham o'z zimmasiga olishi mumkin.

Lizing to'lovlarining shakli lizingga olingan uskunada ishlab chiqarilgan mahsulotlarning sotilishidan kelib tushgan pul mablag'laridan amalga oshirilishi va takomillashtirilishi mumkin.

Jahon amaliyotida, lizingning asosiy tiplari ijara muddati bo'yicha: uzoq muddatli - lizing (uch yil yoki ko'proq muddatda amalga oshiriluvchi); o'rta muddatli - hayring (bir yildan uch yilgacha); qisqa muddatli - reyting (bir yildan kam bo'lgan muddatli).

Lizing operatsiyalariga hukumat tomonidan berilgan soliq imtiyozlari ham lizing xizmati hajmining oshishiga ijobiy ta'sir qildi. Tijorat banklarida ham lizing xizmati ko'rsatuvchi sho'ba korxonalar tashkil etildi.

O'zbekistonda kichik biznes subyektlari faoliyatini lizing asosida moliyalashtirishning huquqiy asoslari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

❖ 1999-yil 14-aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining «Lizing to'g'risida»gi qonuni. Unda lizing operatsiyalarini amalga oshirish tartibi va shartlari, unda ishtirok etadigan subyektlarning huquq va majburiyatlari, lizing obyekti va lizing faoliyatini belgilovchi me'yorlar aniq belgilangan.

❖ Kanadaning Ottava shaxrida 1988-yil 28-may kuni qabul qilingan Xalqaro moliyaviy lizing to'g'risidagi UNIDROIT Konvensiyasi. Xalqaro moliyaviy lizingning huquqiy asoslarini o'zida aks ettirgan ushbu hujjatga O'zbekiston Respublikasi ham qo'shilgani Oliy Majlisning 2000-yil 26-maydagi Qarori bilan tasdiqlangan.

❖ O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Uning 34-bobi «Lizing (moliyaviy ijara)» deb nomlanib, lizing sohasida huquqiy munosabatlarni muvofiqlashtirish bayon etilgan.

❖ O'zbekiston Respublikasining 2007-yil 25-dekabrda qabul qilingan O'RQ-136-sonli qonuni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksining 269-moddasi «Mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar» ga ko'ra lizingga olingan mol-mulkning, lizing shartnomasi amal qiladigan muddatga mol - mulk solig'idan ozod qilinishi ko'rsatilgan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 15-sentyabrda qabul qilingan «Mikromoliyalash to'grisida» qonuni, O'zbekiston Respublikasining 2000-yil 25-mayda qabul qilingan «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida»gi 69-II-sonli Qonuni. O'zbekiston Respublikasining 2012-yil 26-aprelda qabul qilingan «Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida»gi 327-sonli Qonuni. 2012-yil 20-dekabrda «Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillari to'g'risida»gi Qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlik faoliyatini yanada qo'llab quvvatlash va rivojlantirishga oid farmon va qarorlari soha rivojida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari. O'zbekiston Respublikasi Prezident farmonlari va Qarorlari, Vazirlar Mahkamasining Qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning asarlari.

1. O'zbekiston Respublikasining «Lizing to'g'risida»gi Qonuni. 1999 yil 14 aprel.
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi, 2004
3. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi 2007 yil 25 dekabrda
4. O'zbekiston Respublikasi Xo'jalik Protsessual Kodeksi
5. O'zbekiston Respublikasining «Mikromoliyalash to'grisida» Qonuni 2006 yil 15 sentyabr
6. O'zbekiston Respublikasining «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida»gi 69-II-sonli Qonuni. 2000 yil 25 may
7. O'zbekiston Respublikasining «Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida»gi 327-sonli Qonuni. 2012 yil 26 aprel
8. O'zbekiston Respublikasining «Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillari to'g'risida»gi Qonuni, 2012 yil 20 dekabr
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011-yil 7-fevraldagi 1474-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili” Davlat dasturi
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi 4354-sonli Farmoni, 2011-yil 24-avgust
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Statistik, soliq, moliyaviy hisobotlarni, litsenziyalanadigan faoliyat turlarini va ruxsat berish tartib-

taomillarini tubdan qisqartirish chora-tadbirlar to'g'risida» gi 4453-sonli Farmoni, 2012 yil 16 iyul

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ishbilarmonlik muhitini yanada tubdan yaxshilash va tadbirkorlikka yanada keng erkinliklar berish chora - tadbirlari» to'g'risida» gi Farmoni, 2012 yil 18 iyul

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga kredit berishni ko'paytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-1501-sonli Qarori, 2011-yil 11-mart

14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2011-2015 yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida ”gi PQ-1438-sonli Qarori, 2010-yil 26-noyabr

15. I.A. Karimov Islohotlar strategiyasi – mamlakatimiz iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishdir, Milliy ta'lim, 21.02.2003 - №3.

16. I.A. Karimov Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari.-T.-O'zbekiston, 2009.

17. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2009 yil 1 iyunda 1961-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan «Buxgalteriya hisobida ijara operatsiyalarini aks ettirish tartibi to'g'risida»gi Nizom

II. Asosiy va qo'shimcha adabiyotlar:

18. Газман В.Д. Лизинг: теория, практика, комментарии. – М.: Фонд "Правовая культура", 1997.

19. В.Д.Газман «Рынок лизинговых услуг»М.:Фонд «Правовая культура», 1999

20. Л.П. Ануфриева Международное частного право. – М.: Бек, 2000

21. Ю. Галимов «Лизинг – синтез аренды и кредита», деловой партнер Узбекистана, февраль 2000

22. D.G'. G'ozibekov "Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari". T. "Moliya", 2003y.
23. A.S.Jo'raev, D.Y. Xo'jamqulov, B.S. Mamatov Investitsiya loyihalari tahlili: Oliy o'quv muassasalari uchun o'quv qo'llanma - T.: - «SHarq», 2003.
24. D.G'. G'ozibekov, O.Sh. Sobirov, A.G. Mo'minov, O.M. Quljonov «Lizing munosabatlari nazariyasi va amaliyoti» T.: Fan va texnologiya, 2004
25. O'zbekiston Respublikasi savdo - sanoat palatasi, O'zbekiston Banklar assotsiatsiyasi, Baraka universal lizing komp. «Lizing... bu nima?» Tadbirkorlar uchun qo'llanma, T.: O'zbekiston, 2006
26. O.T. Hazratqulov «Lizng munosabatlari va ularni tartibga solish muammolari», Dissertatsiya. T.: 2006
27. A.Uzoqov, N.Kenjayeov, "Investitsiyalarni tashkil etish v moliyalashtirish", T.: "Iqtisod-moliya" 2007

III. Davriy nashrlar va statistik to'plamlar

28. "BOZOR, PUL VA KREDIT" jurnali, 08 (159) 2010
29. Журнал "Экономическое обозрение", № 3, 2011
30. Журнал "Экономическое обозрение", № 5, 2011
31. Журнал "Экономическое обозрение", №7, 2012
32. "BOZOR, PUL VA KREDIT" jurnali, 02 (177) 2012
33. "BOZOR, PUL VA KREDIT" jurnali, 04 (179) 2012
34. "BOZOR, PUL VA KREDIT" jurnali, 06 (181) 2012
35. "BOZOR, PUL VA KREDIT" jurnali, 08 (183) 2012
36. "MOLIYA" jurnali, 3/2012
37. "BOZOR, PUL VA KREDIT" jurnali, 01/2013(188)
38. "BOZOR, PUL VA KREDIT" jurnali, 04/2013(191)
39. Журнал "Экономическое обозрение", №1, 2013
40. Журнал "Экономическое обозрение", №4, 2013

IV. Internet saytlari:

41. www.gov.uz O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali
42. www.press-service.uz/, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining matbuot xizmati
43. www.mehnat.uz O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi
44. www.ula.uz, O'zbekiston lizing beruvchilar uyushmasi rasmiy sayti
45. www.cbu.uz O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti
46. www.nbu.uz O'zbekiston Respublikasi O'zmilliybank rasmiy sayti
47. www.lex.uz O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi
48. www.mikrokreditbank.uz, O'zbekiston Respublikasi Mikrokreditbank rasmiy sayti
49. www.google.uz tezkor qidiruv taqmog'i
50. www.aloqabank.uz OATB Aloqabank rasmiy sayti
51. www.hamkorbank.uz OATB Hamkorbank rasmiy sayti
52. www.ziyonet.uz axborot, ta'lim tarmog'i
53. www.padela.com/publications_law.html Panama Introduces New Financial Leasing Law